

Tartu Ülikool
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Üldajaloo osakond

Karl Kask

Tallinna kooliõpilaste pataljon 1919. aastal

Bakalaureusetöö

Juhendaja dotsent Ago Pajur

Tartu 2018

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Tallinna kooliõpilaste osalus sõjategevuses.....	7
1.1 Tallinna kooliõpilaste rood.....	7
1.2 Kooliõpilased mereväes	8
1.3 Kooliõpilased soomusrongidel	10
1.4 Kooliõpilased Tallinna sisekaitstes	13
2. Tallinna koolipoisid õppurpataljonis.....	16
2.1 Isikkoosseis	16
2.2 Varustus	21
2.3 Distsipliin.....	23
2.4 Õppimine.....	25
2.5 Õppused	27
2.6 Igapäevaelu	29
Kokkuvõte	32
Summary „Tallinn Students Battalion in the year 1919“	36
Kasutatud allikad.....	39
Lisad	41
Lisa 1. Teadaanne Tallinna kooliõpilaste roodu loomise kohta.....	42
Lisa 2. Tallinna kooliõpilaste pataljoni õppursõdurite sünniaasta statistika 1919. aastal I roodu näitel .	43
Lisa 3. Vabadussõjas hukkunud Tallinna kooliõpilased.....	44

Sissejuhatus

Vabadussõda on Eesti ajaloo üks tähtsamaid sündmusi. See sõda oli kui Taaveti ja Koljati vaheline võitlus, mille alguses ei pidanud ka eestlased ise sõja võitmist võimalikuks. Probleeme oli meeste teenistusse saamisega, kuna rahva seas oli levinud sõjatüdimus pärast pikka ja vaevalist Esimest maailmasõda. Vabadussõja algusperioodi taandumislahingutes tekitas probleeme üksuste laialivalgumine, mis süvendas veelgi lootusetust Punaarmeele vastu hakata. Raskustele vaatamata, suutis Eesti rahvavägi tuua sõjategevusse pöörde, minnes 1919. aasta alguses kaitselt üle vastupealetungile, mille lõpptulemusena viidi lahingutegevus Eesti pinnalt eemale. Sõda jätkus peamiselt Läti ja Venemaa aladel ning eestlased jõudsid oma sõjateel nii Petrogradi kui ka Riia alla. Sõda lõppes Tartu rahu sõlmimisega 2. veebruaril 1920. aastal, mille tulemusena olid eestlased üle mitmesaja aasta taas oma maa peremehed.

Vabadussõja edu oli suuresti võimalik tänu paljudele julgetele vabatahtlikele. Sõja jooksul astus Eesti sõjaväkke 16 000 vabatahtlikku, kellest osad olid kooliõpilased. Kooliõpilased kujunesid Vabadussõja sümboliteks, minnes vabatahtlikult koolipingist lahingusse noore riigi eest. Vabadussõja avalahingus moodustasid õppursõdurid umbes viiendiku Eesti vägedest. Neid leidis pea kõikides Eesti väeliikides, nii jalaväes, ratsaväes kui ka mereväes ning eriti suurel hulgal soomusrongidel. Koolipoisid osalesid pea kõigis suuremates lahingutes ning ei olnud rindelõiku, kus nad poleks osalenud. Õppursõdurite panust Eesti sõjaväe edusse Vabadussõjas on raske ülehinnata.¹

Teema põhjendus ja töö eesmärgid

Antud töö keskpunktis on Tallinna kooliõpilaste pataljon 1919. aastal. Tallinna kooliõpilaste pataljoni puhul oli tegemist reservüksusega, mille peamine eesmärk oli Tallinna sisejulgeoleku tagamine, kuid kust saadeti vajadusel teistesse väeosadesse täiendusi.² Käesolevas töös on võetud uurimise alla Tallinna koolipoiste osalemine sõjategevuses erinevate väeliikide ja väeosade koosseisus kui ka nende igapäevaelu Tallinna kooliõpilaste pataljonis. Igapäevaelu all on vaadeldud nii nende eluolu pataljonis kui ka päevakava põhiseid tegevusi. Autor soovib uurida, kuidas funktsioneeris Tallinna kooliõpilaste pataljon. Vaadeldavaks perioodiks on 1919. aasta, kuna

¹ Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa 2005, lk 32.

² Koolipoisid Vabadussõjas. Koostanud Merike Jürjo, Aart Nõmm, Hanno Ojalo. Tallinn: Argo, 2017, lk 11.

peaaegu kõik suuremad sõjalised operatsioonid, milles koolipoisid osalesid, toimusid selle aasta jooksul.

Antud uurimus püüab vastata mitmetele küsimustele. Üheks sääraseks on Tallinna kooliõpilaste pataljoni roll ja sõjaline tähendus Vabadussõjas. Kuna pataljonist saadeti koolipoisse täiendusena erinevatesse üksustesse, siis püütakse selgitada, mis põhimõttel toimus sõdurite komandeerimine teistesse väeosadesse. Kas pataljonis oli olemas kindel süsteem või toimus see peamiselt *ad hoc* põhimõttel? Samuti on püütud selgitada, millist osa etendasid õppursõdurid sisekaitse elluviimisel Tallinnas, eriti mitmete kommunistlike massimeeleavaldusete ohjamisel.

Bakalaureusetöö teiseks suuremaks eesmärgiks on uurida pataljoni struktuuri ja isikkoosseisu. Paralleelselt struktuuri kujunemislooga püütakse selgitada viimase puhul ka selle funktsioneerimist. Pataljoni isikkoosseisu puhul aga seatakse eesmärgiks selgitada välja pataljonis teeninud ohvitseride, allohvitseride ja kooliõpilaste, sh Tallinna gümnaasiumites ja keskkoolides õppinute, hulk. Samuti on vaatluse all küsimus, millised olid õppursõdurite jaotamise alused erinevatesse allüksustesse. Viimase küsimusega seondus otseselt ka õppursõdurite elukorraldus. Kuna kooliõpilastest koosnevate üksuste üheks ülesandeks oli ka võimaldada noortel jätkata hariduse omandamist, siis püütakse töös selgitada sedagi, milline distsipliin pataljonis valitses ja milliseid korraldusi selle osas õppursõduritele jagati.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Õppursõdurite rolli Vabadussõjas on tähtsustatud läbi kogu omariiklusperioodi, mistõttu leiavad ära märkimist nii Eesti ajaloo üldkäsitlustes³ kui ka spetsiifilisemates, Vabadussõja ajalugu, puudutavates uurimustes⁴. Kõige kontsentreeritum, kuid siiski põgusaks jäänud ülevaade õppursõduritest leidub August Traksmaa raamatus⁵, millele alles aasta tagasi lisandus kooliõpilaste osalusele Vabadussõjas pühendatud kogumik⁶. Viimase uurimuslik osa jääb siiski tagasihoidlikuks ning keskendub põhiliselt sõjas osalenud õppurite mälestuste (taas)üllitamisele.

³ Elango, Õie; Riismann, Ants; Siilivask, Karl. Eesti maast ja rahvast: Maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn: Olion 1998; Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa 2005; Zetterberg, Seppo. Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev 2009.

⁴ Rosenthal, Reigo. Laidoner – väejuht: Johan Laidoner kõrgema operatiivjuhi ja strateegia kujundajana Eesti Vabadussõjas. Tallinn: Argo 2008.

⁵ Traksmaa, August. Lühike Vabadussõja ajalugu. 2. tr. Tallinn: Olion, 1992.

⁶ Koolipoisid Vabadussõjas. Koostanud Merike Jürjo, Aart Nõmm, Hanno Ojalo. Tallinn: Argo 2017.

Soomusrongidel teeninud õppursõdurite kohta leidub andmeid 1920. aastatel ilmunud soomusrongide diviisi ajalooülevaates⁷ ning soomusrongil nr 2 teeninud veteranide poolt kokku seatud mälestuste kogumikus⁸. Viimase puhul on tähtsamad Jaan Perti ja Edgar Muttika meenutused oma teenistusest, millega on võimalik tuua välja soomusrongidel teeninud õppursõdurite meeleolu. Mereväkke astunud koolipoistest on kirjutanud Mati Õun oma populaarses käsitluses, aga ka Arto Oll oma äsja kaitstud doktoritöös.⁹ Tallinna sisejulgeoleku tagamisest ning nii 1918. aasta 17. detsembri kui ka 1919. aasta 1. mai massimeeleavaldustest ja nende taustast on mälestuste põhjal kirjutanud tolleaegne Operatiivstaabi teadete kogumise osakonna ülema abi, hilisem Kaitsepolitsei esimene juhataja Helmut Veem.¹⁰ Tartu kooliõpilaste pataljoni ajalugu uuris Tartu ülikoolis kaitstud diplomitöös Kristiina Selli.¹¹

Tallinna kooliõpilaste pataljoni kohta on ilmunud vähe uurimusi. Kõige põhjalikum käsitlus pärineb aastal 1930-1933 Vabadussõja ajaloo komitee töökomisjonis teeninud kapten Karl Tuvikese sulest. Juba 1931. aastal oli ta üllitanud kirjutise koolipoistest Vabadussõjas.¹² 1938. aastal järgnes ajakirjas Vabadussõja Tähistel põhjalik artikkel just Tallinna kooliõpilaste pataljoni kohta.¹³ Artiklis on kirjeldatud pataljoni loomise tagamaid, antud ülevaade üksuse struktuurist ning kirjeldatud koolipoiste igapäevaelu alates õppustest kuni garnisoniteenistuseni. Kirjeldatud on ka väeliike, kuhu koolipoisse saadeti, ning põgusalt on mainitud huvitavaid seiku Vabadussõjast. Tähelepanu väärib ka asjaolu, et nimetatud Vabadussõja Tähistel number oli tervikuna pühendatud õppursõduritele.

⁷ Laaman, Eduard. Soomusrongide diviis Vabadussõjas. 1. osa: Punaväe sissetungimine ja väljatõrjumine. Tallinn: Ühiselu 1923; Poopuu, Johannes; Andreller, Jüri. Soomusrongide diviis Vabadussõjas. 2. osa: Võitlused piiridel. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-ühisus 1929 (käesolevas töös on kasutatud kordustrükki: Soomusrongide diviisi Vabadussõjas. 2. tr. Tallinn: Grenader, 2009).

⁸ Soomusrong nr 2 Vabadussõjas: Soomusronglaste mälestused. Koostajad Edvin Reinvaldt ja Tõnis Kint. 2. tr. Tallinn: Kirjastus Menu 2009.

⁹ Õun, Mati; Walter, Hannes; Sammalsoo, Peedu. Võitlused Läänemerel 1918–1919: Suurbritannia ja Eesti laevastik Vabadussõjas. Tallinn: Olion, 2003; Oll, Arto. Eesti merevägi Vabadussõjas 1918-1920. – Tallinna Ülikool: Humanitaarteaduste dissertatsioonid 42, 2018.

¹⁰ Veem, Helmut. Võitlus põrandaalustega. – *Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt*. II kd: Vabadssõda 1918-1920. Tallinn: K.-Ü. Rahvaülikool 1930

¹¹ Kristiina Selli. Tartu koolipilased Vabadussõjas: diplomitöö. Tartu 1995.

¹² Tuvikene, Karl. Koolipoiste osa Vabadussõjas. – *Sõdur* 1931, nr 31/32, lk 852-856; nr 33/34, lk 908-912; nr 35/36, lk 966-967.

¹³ Tuvikene, Karl. Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses. Vabadussõja Tähistel 1938, nr 12.

Suurem osa antud tööst põhineb arhiiviallikatel. Käesolevas töös on peamiselt kasutatud arhiiviallikaid, mis pärinevad Tallinna Kooliõpilaste Pataljon fondist Rahvusarhiivis. Antud fondis on pataljoni tegevusajal tekkinud dokumendid, alates pataljoniülema päevakäskudest kuni rooduülematele saadetud kirjadeni. Kasutust leidsid uurimuse puhul pataljoniülema päevakäsud, pataljoni sõdurite nimekirjad ning varustuslehed. Lisaks on töös kasutatud ka Sõjavägede Staabi fondi, milles leiduvad ohvitseride ja sõjaväeametnike kartoteegid olid abiks üksuse pataljoniülemate kirjeldamisel.¹⁴

Töö struktuur

Bakalaureusetöö on jaotatud kaheks peatükiks. Esimene peatükk käsitleb pataljoni eelkäijat, Tallinna kooliõpilast roodu, ning kirjeldab Tallinna koolipoiste organiseerumist enne Vabadussõda ja nende osalust Vabadussõjas. Eraldi alapeatükid on pühendatud nii mereväes kui ka soomusrongidel teeninud koolipoistele. Lisaks on käsitletud õppursõdurite tegevust Tallinna sisejulgeoleku tagamisel.

Teine peatükk hõlmab endas pataljoni struktuuri, varustuse ja isikkoosseisu ülevaadet ning õppursõduri igapäevaelu kirjeldamist, alates õppustel osalemisest kuni koolis käimiseni.

¹⁴ RA, ERA.574 – Tallinna Kooliõpilaste Pataljon; RA, ERA.495 – Sõjavägede Staap.

1. Tallinna kooliõpilaste osalus sõjategevuses

1.1 Tallinna kooliõpilaste rood

Tallinna kooliõpilaste pataljon arenes välja oma eelkäijast, Tallinna kooliõpilaste roodust. Roodu idee tulenes Vabadussõja alguse kaoses, kus vajati sõdureid nii rindele kui ka korda hoidma Eesti pealinna. Kuid roodu enese juured pärinevad juba 1917. aastast. Alguse sai see Tallinna keskkoolide õpilaste organiseerimisest kohe pärast Veebruarirevolutsiooni võimlemisõpetaja Anton Õunapuu eestvõttel. Enamlaste riigipöörde järel loodi 1917. novembris Tallinnas salaorganisatsioon, mille juhtiv keskus, Keskkooliõpilaste Keskkomitee asus koolipoisse sõjaliselt ette valmistama. See tegevus jätkus ka Saksa okupatsiooni ajal. Tänu sellele oli Ajutise Valitsuse esimesel tegevuspäeval, 11. novembril 1918 võimalik saata Tallinna tänavatele patrullima ja korda hoidma paarsada õppurit-korraldajat.¹⁵ Osa neist saadeti Vabadussõja eel Narva, kus nad sattusid 4. jaanuari õppurite hangekirja, mille käskkirjade järgi arvati 25. novembril polgus toidule Tallinnast abivägedena kohale jõudnud 81 kaitseliitlast ning 20-meheline orkester. Neile lisandus 26. novembril veel 57 meest. Kokku tuli mõlema salgaga abivägedena Narva rindele üle 100 Tallinna õppuri.¹⁶ Alates 28. novembrist tegid nad kaasa ka seal puhkenud lahingud.¹⁷

Pea- ja sõjaministri Konstantin Pätsi korraldusega¹⁸ loodi linna julgeoleku tagamiseks kooliõpilaste väeosa. Roodu kutsuti astuma kõikide Tallinna keskkoolide vanemate klasside õpilasi, kommerskooli viimase klassi õpilasi ning kõiki tehnika-, põllutöö- ja kunstikooli õpilasi. Kõigile kooliõpilastele lubati tasuta söök, 4 rubla päevapalka ning riided.¹⁹ Viimane lubadus jäi täitmata, kuna Ajutisel valitsusel oli sõja alguses suuri probleeme nii rahva varustamise kui ka sõjaväe relvastamisega. See kehtis ka kooliõpilaste varustamise osas. Paljud õppurid läksid sõtta oma kerges koolipoisi riietuses ning ka enda jalanõudega, mis tavaliselt olid juba enne rännaku algust viletsas seisus.²⁰

¹⁵ Koolipoisid Vabadussõjas, lk 8.

¹⁶ Tuvikene, K. Tallinna õppurikond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 354.

¹⁷ Koolipoisid Vabadussõjas, lk 8.

¹⁸ Vt Lisa 1

¹⁹ Koolipoisid Vabadussõjas, lk 9.

²⁰ Tuvikene, K. Tallinna õppurikond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 354.

Õpilaste kogunemiskohaks sai Ludmilla Beljajeva tütarlaste eragümnaasiumi hoone, kuhu oodati ka kõiki neid õpilasi, kes olid maale sõitnud. Narva maantee koolimajja ilmus 284 õpilast, kellest formeeriti kooliõpilaste rood. Rooduülemaks määrati esialgu leitnant Hugo Lepp, mõni päev hiljem alamkapten Paul Laamann. Roodu ülesanne oli tagada pealinna sisejulgeolekut, kuid seoses rindeolukorra halvenemise ning Punaarmee järjekindla lähenemisega pealinnale muutus rood ka rindeväeosade tagavaraüksuseks, sest kooliõpilaste tung rindele osutus suureks. Nii ilmus 20. detsembril laiarööpmelise soomusrongi nr 3 meeskonna 50-mehelise puudujäägi katmiseks 80 soovijat kooliõpilaste roodust. Lisaks suundus 26. detsembril leitnant Lepp oma 40-mehelise salgaga, mis koosnes kooliõpilastest, laiarööpmelisele soomusrongile nr 2.²¹

Rooduga ühinenud koolipoiste suur hulk pani aluse Tallinna kooliõpilaste pataljonile. Ühtekokku kogunes 1918. aasta detsembri jooksul roodu 550 õpilast ja seitse ohvitseri, kellest rindele suundus 118 õpilast ja neli ohvitseri. Kooliõpilaste rood allutati sisekaitse ülemale kindralmajor Ernst Põdderile tagavaraüksusena. Kuna üksuse isikkoosseisu suurus oli kasvanud üle roodu mõõtmete, moodustati 23. jaanuaril 1919 Ernst Põdderi käsul sellest 400-meheline Tallinna kooliõpilaste pataljon.²²

1.2 Kooliõpilased mereväes

Vabadussõja alguse segaduses ning keerulistes oludes oli võimalik õppursõduritel lasta end sisse kirjutada kõikidesse üksustesse, kuhu ainult sooviti. Kasutades võimalust, astusid paljud neist mereväkke. Õppursõdurite koondumine sinna algas juba mereväe loomise algupäevil. 28. detsembril 1918 astus mereväkke 12 õppurit, kes suunati teenima suurtükilaevale „Lembit“, kus nad määrati üliõpilastega samasse roodu.²³ Kas õppurid pandi teenima suurtükilaeva meeskonda või dessantüksusesse, jääb lahtiseks. Teada on, et Eesti merejõudude eestvedaja Johan Pitka käsutuses olevad dessantjõud kasvasid samal päeval 120 meheni, kellest 70 kuulusid Kalevlaste

²¹ Koolipoisid Vabadussõjas, lk 10.

²² Tuvikene, K. Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 354.

²³ Tuvikene, K. Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 355-356.

malevasse, kes liitusid dessandiga samuti 28. detsembril.²⁴ Võib oletada, et osa õppursõdureist astusid mereväkke Kalevlaste maleva liikmetena, kuid kindlasti teenis neid ka laeva meeskonnas.

Olles osa suurtükilaeva „Lembit“ meeskonnast või dessantjõududest, osalesid õppurid kõigis Eesti mereväe esimestes operatsioonides – dessantides Tsitresse, Loksale ja Kundasse, samuti Vabadussõja suurimas, Utria meredessandis.²⁵ Arvatavasti üks kõige huvitavamaid seiku Vabadussõjast, mis seotud õppursõdurite ning mereväega, on aurik „Vasa“ sõit Tallinnast Liibavi. 22. jaanuaril võeti Merejõudude juhataja Johan Pitka päevakäsuga sõjalaevastiku koosseisu Pärnu laevakompanii H. D. Schmidt reisiaurik „Vasa“. Laevale võeti kaasa 15- või 16-meheline relvastatud kooliõpilaste rühm, mille ülemaks oli lipnik Johannes Rosenthal, samuti meremehi, kelle abil loodeti Lätist ära tuua sakslaste poolt sinna veetud väikesed jäämurdjad „Herkules“ ja „Hamburg“, tanklaev „Ostsee“, puksiirid „Suurop“ ning „Stint“. Laeval oli ka salajane ülesanne tuua ära Läti valitsus, juhul, kui see soovis Eestisse ümber asuda. Koolipoiste ülesandeks oli pidada laeval vahiteenistust. Vabal ajal said nad Liibavis ringi käia. Õppuritele anti nende ülemuste poolt ülesanne tõsta lätlaste moraali, rääkides neile sõjalisest olukorrast Eestis ja sellest kuidas isegi Narva on suudetud tagasi vallutada Punaarmee käest. Lisaks võtsid koolipoised Läti võimude kutsel osa ka sõjategevusest Läti rindel, täpsemalt Skrunda ja Rudbārži ümbruses. Täpsemalt osales 7 koolipoissi lipnik Rosenthali juhtimisel lahingule eelnenud luures, Skrunda linnale toimunud rünnakus aga kolm eesti poissi.²⁶

Vabadussõja jätkudes toimus ka mereväe reakoosseisu suurenemine õppursõduritega. 14. märtsil 1919 saadeti täiendusena mereväkke Tallinna kooliõpilaste pataljonist 49 õppurit. Uutest tulijatest ning juba varem mereväes olnud õppuritest moodustati Mereväe dessantpataljoni 2. rood, mille asukohaks määrati, või jäi jätkuvalt, suurtükilaev „Lembit“. Vahemärkusena võib lisada, et suurem osas neist õppuritest jätkas hiljem Eesti mereväes ning mitmedki said mereväehvitserideks.²⁷ Meredessantpataljoni õppursõdurid said tuleristsed laiarööpmelisel soomusrongil nr 5 Lõuna-Eestis. 1919. aasta märtsi alguses toimus lõunarindel Eesti väeosade järkjärguline taandumine. Vaenlane vallutas Petseri, Vastseliina ja teised samas piirkonnas paiknevad asulad. Sissetung suudeti peatada ning Vastseliina võeti tagasi, kuid olukord jäi ebastabiilseks. Seisukorra

²⁴ Võitlused Läänemerel, lk 47.

²⁵ Võitlused Läänemerel, lk 49-56.

²⁶ Võitlused Läänemerel, lk 61-63; Tuvikene, K. Tallinna õppurikond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 355-356.

²⁷ Tuvikene, K. Tallinna õppurikond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 355.

parandamiseks saadeti rindele just valminud soomusrong nr 5, mille dessantmeeskonna moodustasid veel formeerimisjärgus oleva Meredessantpataljoni 1. ja 2. rood. Koos 2. diviisi väeosadega läks vastupealetungile Petseri suunas ka soomusrong nr 5. 19. märtsil, raskeid kaotusi kandes, õnnestus dessandil neli tundi kestnud lahingus hõivata Kliima, Madi, Korõga ja Viira külad. Katsumuseks kujunes Orava mõisa vallutamine, kuna dessant pidi liikuma üle lageda välja, kuid ka see saavutati. Järgmisel päeval lõi dessant vaenlase Orava külast välja. Kuid selleks ajaks ilmnesisid dessantpataljoni kiirustades lahingusse viimise tagajärjed. Mehed võitlesid enamuses suvistes vormiriietes ning paljud olid end seetõttu ära külmetanud, mis nõrgestas üksuse moraali. 21. märtsil alustasid mereväelased pealetungi Petseri jaama suunas. Lagedal väljal sügavasse lumme takerdunud dessantüksus sattus vaenlase tugeva tule alla ning soomusrongidel polnud neid võimalik toetada. Seetõttu kestis lahing mitu tundi ning tipnes käsitsi võitlusega. Vallutada suudeti ainult Väike-Kolodavitsa küla. Selleks ajaks oli mereväelaste moraal sedavõrd langenud, et edasisest pealetungist Petserile loobuti. Peamiseks põhjuseks oli mereväelaste tervislik seisukord, mis oli juba nii halb, et pataljoni arst dr August Kook nõudis meeste kiiret rindelt ära toomist. Kolm päeva kestnud lahingutes sai surma 13 ning haavata 22 dessantväelast. Suuise vormi tõttu haigestus 117 meest.²⁸

Olles osa suurtükilaeva „Lembit“ dessantmeeskonnast, võtsid koolipoisid osa Liivi lahe mereoperatsioonidest. Kõige märkimisväärsemaks võib pidada Heinaste dessanti, millega prooviti luua uut hingust lõunarinde operatsioonidele ning dessandiga koos maale saata soomusrong. See dessant aga kukkus läbi.²⁹ Arvatavasti jäi Heinaste dessant paljudele õppuritele viimaseks, kuna 1919. aasta maist hakati õppursõdureid Tallinna kooliõpilaste pataljoni tagasi saatma. Nii arvati 11. juunil 1919 pataljoni nimekirja 15 suurtükilaevalt „Lembit“ üle toodud õppurit.³⁰

1.3 Kooliõpilased soomusrongidel

Kõige rohkem kooliõpilasi teenis soomusrongidel, kus saavutati ka suurim tuntus. Soomusrongide mehitamine kooliõpilastega sai alguse koos esimeste soomusrongide valmimisega. Nii Tallinna

²⁸ Oll, A. Eesti merevägi Vabadussõjas 1918-1920, lk 195-197.

²⁹ Võitlused Läänemerel, lk 69-70.

³⁰ Päevakäsk nr 106, 11.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l 213.

kooliõpilaste pataljon kui ka selle eellane, Tallinna kooliõpilaste rood, etendasid soomusrongide komplekteerimises tähtsat osa, olles nende jaoks reservüksuseks.³¹ Populaarseim sihtkoht oli laiarööpaline soomusrong nr 2. Selle soomusrongi ülema abi major Hugo Lepp on öelnud, et soomusrongi nr 2 võib nimetada noorte rongiks, kuna selle isikkoosseisust enamuse moodustasid õppursõdurid.³² Kuid Tallinna koolipoisse ei saadetud ainult soomusrong nr 2-le, vaid ka teistele soomusrongidele ning seetõttu võtsid koolipoisid osa pea kõigist soomusrongide operatsioonidest.

Soomusrongidel tegid kooliõpilased läbi Vabadussõja alguse taandumislahingud, nähes nii Rakvere linna kui ka Tapa raudteesõlme maha jätmist. Need jäid koolipoistele peamiselt meelde soomusrongide pideva sõitmisena ühest kriisipunktist teise, mistõttu tekkis mulje, nagu hoiaksid nemad ainsatena rinnet tagasi.³³ Paljud Tallinna kooliõpilased said tuleristsed 28. detsembril Tapa ja Lehtse vahel peetud raskes lahingus. Rünnakukatsed lõppesid tulemusteta, soomusronglased kaotasid mitu kaasvõitlejat ning õppurite illusioonid sõjast purunesid.³⁴

Koos uue aastaga saabus Vabadussõjas murrang. Nimelt lõppes taganemine ja algas vastupealetung Eesti vabastamiseks. Vabastati ka eelnenud aastal kaotatud Tapa ja Rakvere. Soomusrongid mõjusid punavägedele demoraliseerivalt, vastane põgenes laskemoona, hobuseid ja kahureid maha jättes. Koolipoisid osalesid vastase hävitamises ning hilisemas „soomuse“ tegemises.³⁵ Pärast Tapa vabastamist muutus edasitungi suund, kuna Narva poole taganevad punaväelased olid raudteesillad õhku lasknud. 13. jaanuaril alustasid soomusrongid Tapalt liikumist Tartu suunas. Üksteise järel vallutati Voldi jaam ning Jänese raudteesild, mida kutsuti Tartu võtmeks. Juba järgmisel päeval, 14. jaanuaril, marssisid soomusrongide dessantsalgad, sh Tallinna kooliõpilased, Tartusse.³⁶

Vaatamata sellele, et Eesti vägede hulk Tartu kaitsel oli väike, järgisid soomusrongide ülemad põhimõtet, et parim kaitse on rünnak. Päev peale Tartu vallutamist suundusid soomusrongid Elva suunas. Jõuti Nõo lähistele, kuid edasiliikumine ei olnud enam sama kiire kui paar päeva varem.

³¹ Tuvikene, K. Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 354.

³² Tuvikene, K. Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 356.

³³ Pert, Jaan. Esimine kohtumine vaenlasega. – *Soomusrong nr 2*, lk 21-22.

³⁴ Soomusrongide diviis Vabadussõjas. 2. tr. Tallinn: Grenader 2009, lk 54; Pert, Jaan. Tuleristsed – Annemõisa lahing. – *Soomusrong nr 2*, lk 30-31.

³⁵ Pert, Jaan. Punaste eskadronid hävivad. – *Soomusrong nr 2*, lk 64-66.

³⁶ Soomusrongide diviis, lk 80-81, 109-117.

Taganedes olid punaväelased hävitanud raudteed mitmest kohast ning pealetung aeglustus.³⁷ Nõo lähistel toimus ka soomusrongide vaheline duell, mille tulemusena kolm punaste rongi pidid taganema. Koolipoistele jäi mulje „nagu põgeneksid haavatud hiiglased kabuhirmus“ ning tekkis koguni lootus „kolme soomusrongi võrra rikkamaks saada“. ³⁸ Edasitung oli siiski vaevaline, kuna punased hävitasid raudteed ja lasid õhku sildu. Pärast Elva vabastamist said õppursõdurid üllatuse osaliseks ülemjuhataja Johan Laidoneri visiidi näol, mis jättis väga paljudele sügava mulje.³⁹ Jaanuari teisel poolel vabastati punavõimu alt Palupera, Puka, Keeni ning 1. veebruaril Valga.⁴⁰

Peale Valga vallutamist olid laiarööpmelised soomusrongid pausil õhku lastud sildade ja lõhutud raudteede tõttu. 14. veebruaril alustas soomusrong nr 3 uuesti edasitungi, sedapuhku juba Läti territooriumil. Suuremad lahingud toimusid Strenči jaama ja alevi pärast, mille vallutamisel hukkus kaks koolipoissi. Samal ajal arendasid soomusrongid nr 1 ja 2 pealetungi Võrust Petseri sihis, jõudes välja Irboskani.⁴¹ Kuni 1919. aasta augustini olid kooliõpilased soomusrongide loomulikuks osaks, võideldes punaväelastega Setu- ja Võrumaal ning sakslastega Võnnu ja Riia all. Kuid augustist hakati neid oma üksustest tagasi saatma kooliõpilaste pataljонidesse.⁴²

Õppursõdurite lahingus juhtimine kujunes suureks katsumuseks nende ohvitseridele. Selle peamiseks põhjuseks oli õppursõdurite endi rohelisus ning teadmatus, kuidas sõda pidada. Paljud polnud kunagi püssist lasknud, mõned polnud isegi kunagi püssi puutunud. Samuti puudus neil sõjaväeline distsipliin. Kuid noored vabatahtlikud tegid need puudused tasa oma motivatsiooniga. Vabadussõjas võitis lahingu tihti see pool, kes julges esimesena püsti tõusta ja rünnakule minna. Sellist vaenlasele peale jooksmist hakkasid mõned üksused kutsuma „tormamiseks“. Säärane taktika, kui seda võib nii kutsuda, oli väga levinud üksustes, kus leidis palju noori vabatahtlikke. Arvatavasti oli sellel taktikal, lisaks tema edule, ka pragmaatiline põhjus. Paljudel kooliõpilastel puudus sõjaline ettevalmistus ning selliseid väljaõppeta sõdureid oli lahingus raske juhtida.

³⁷ Soomusrongide diviis, lk 119-120.

³⁸ Pert, Jaan. Raske teekond Nõost Elvani. – *Soomusrong nr 2*, lk 78.

³⁹ Pert, Jaan. Meie soomusrongi must päev. – *Soomusrong nr 2*, lk 97.

⁴⁰ Soomusrongide diviis, lk 155-178.

⁴¹ Soomusrongide diviis, lk 203-208, lk 263-268.

⁴² Tuvikene, K. Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 354-355.

Seetõttu võis vaenlasele lihtsalt peale tormamine, vaatamata selle riskidele ning lootes, et vastaspoole närvid ei pea vastu, olla kõige õigem taktika.⁴³

Kooliõpilaste saatmine soomusrongidele saavutas tipu 1919. aasta jaanuaris. Nimelt saadeti kuu esimesel poolel rindele 49 õppurit, millega tõusis soomusrongidel teenivate kooliõpilaste arv 200 ligidale. Rohkem see arv ei suurenenud, kuna Tallinna kooliõpilaste pataljonist otsustati, et edaspidi toimub ainult vahetus soomusrongidel teenivate õppurite ja pataljonis endas paiknevate õppurite vahel. Viimane pataljoniülema päevakäskudes mainitud suurem õppurite saatmine toimus 27. aprillil 1919. aastal, kui 20 õppursõdurit koos allohvitserist saatjaga läkitati Valka.⁴⁴ Sellele järgnevad ainult teated õppurite tagasitulekutest pataljoni.⁴⁵ Kuid sellegipoolest on märkmeid, et õppureid saadeti soomusrongidele täienduseks kahe kuni kolme kaupa, kõige hiljem 1919. aasta augusti alguses.⁴⁶

1.4 Kooliõpilased Tallinna sisekaitses

Kuigi Tallinna kooliõpilaste pataljoni puhul oli tegemist reservüksusega, mille peamiseks ülesandeks kujunes olla täienduseks rindeüksustele, ei kaotanud pataljon oma tähtsust sisejulgeoleku tagamisel. Nagu mainitud, loodi pataljoni eelkäija, Tallinna kooliõpilaste rood, noore vabariigi pealinna korra hoidmise eesmärgil.⁴⁷ Koolipoisid mehitasid mitmeid vahiposte tähtsate objektide juures, nagu näiteks Varustus valitsuse kraamiladu ja Toompeal paiknenud püssiladu.⁴⁸

Ei saa väita, et noortel koolipoistel oli lihtne korda hoida. Kui rindel käisid lahingud, et lüüa Punaarmee Eesti piiridest välja, tegid Nõukogude Venemaa käsilased tööliste ning sõdadest väsinud rahva hulgas kihutustööd, et muuta rahva meeleolu riigivaenulikuks. Provokaatorid

⁴³ Kröönström, Mati. Kaptenite ja leitnantide sõda: Eesti sõjaväe juhtkoosseis Vabadussõjas 1918-1920. Tallinn: Tänapäev 2010, lk 72.

⁴⁴ Päevakäsk nr 58, 24.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 287.

⁴⁵ Päevakäsk nr 71, 7.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 263.

⁴⁶ Päevakäsk nr 165, 9.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 155.

⁴⁷ Koolipoisid Vabadussõjas, lk 9.

⁴⁸ Päevakäsk nr 274, 26.11.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 41; Päevakäsk nr 174, 18.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l.145.

õhutasid streike ning ka muid väljaastumisi, mis viiks riigi lagunemisele.⁴⁹ 1918. aasta lõpus oli Tallinn veel poliitiliselt ebastabiilne koht. Võis karta nii valitsusvastaseid mässukatseid kui ka kallaletunge linnatänavail liikunud õppursõdurite patrullidele. Beljajeva gümnaasiumi ees seisis pidevalt valvel kaks kuulipildujat, üks Vene turu, teine Kadrioru suunas.⁵⁰

17. detsembril 1918 tuligi mässukatsega tegemist teha. Põrandaalused kommunistid, olles teadlikud Punaarmee lähenemisest Tallinnale, otsustasid korraldada pealinnas relvastatud riigipöörde. Tööliskonna meeleolu oli siiski selline, et tuli piirduda protestimeeleavaldusega. 17. detsembril kuulutati suuremates Tallinna tehastes välja streik ja streikijate kolonnid kogunesid Peetri platsile, et pidada seal miiting ning suunduda ühiselt läbi Harju tänava Raekoja platsile, kus edastada oma nõudmised valitsusele.⁵¹ Korra säilitamiseks saadeti linnatänavale relvastatud patrullid, sh ka koolipoisid. Iga 4-mehelise patrulliga oli kaasas ohvitser, kes käsitles kuulipildujat. Patrullid proovisid Peetri platsi poole suunduvaid meeleavaldajaid takistada, osalejaid oli aga selleks liiga palju ning korraks laiali aetud salgad koondusid peagi uuesti. Õppursõdureid sõimati, mõnitati, loobiti lume ja jäätükkidega ning ähvardati relvad ära võtta. Patrullijate hoiatustest ei tehtud väljagi. Rahvamassi kasvades ei tulnud kooliõpilased selle ohjamisega enam toime ning tõmbusid järk-järgult tagasi Raekoja platsile. Raekoja ees tekkis rüselus, kuna mõned aktiivsemad meeleavaldajad püüdsid koolipoistelt jõuga relvi ära võtta. Suures segaduses kostus üksik lask, mille peale anti kooliõpilastele käsk tulistada. Paarist kogupaugust piisas meeleavalduse lagunemiseks ja mõne minutiga oli Raekoja plats tühi. Kuigi õppursõdurid tulistasid õhku, jäid Raekoja platsile lamama üks surnu ning kaks haavatut.⁵²

Koos sõjaõnne muutusega muutus ka Tallinna sisemine kliima rahulikumaks, kuid enamlaste jõud ei kadunud kuhugi ning jätkasid rahva hulgas õonestustöö tegemist. Sellises intriige täis Tallinnas pidi kooliõpilaste pataljon minema vastu 1919. a 1. maile, tähtsale töölispuhale.

Nagu 17. detsembri meeleavaldus, said ka 1. mai sündmused alguse meeleavaldusest Peetri platsil. Töölised pidid kogunema Peetri platsile ja suunduma sealt rongkäiguna läbi Jaani tänava ja Narva

⁴⁹ Koolipoisid Vabadussõjas, lk 114.

⁵⁰ Johanson, Voldemar. Koolipoiss – mees. – *Vabadussõja Tähistel* 1938, nr 12, lk 362.

⁵¹ Veem, H. Võitlus põrandaalustega, lk 294.

⁵² -re. Üks ärev päev Tallinnas. – *Vabadussõja Tähistel* 1938, nr 12, lk 388-389; Muttikas, Edgar. Koolipingist sõduriks. – *Soomusrong* nr 2, lk 36.

maantee Kadriorgu Russalka kuju juurde.⁵³ Sellele üritusele oli kogunenud suur osa Tallinna tööliskonnast. Turvamiseks saadeti linnatänavale üksusi mitmetest Tallina väeosadest, sh ka Tallinna kooliõpilaste pataljoni kuulipildurite rühm. Õppursõdurid, kellel oli kaasas kaks Lewis- ja kaks Madsen-tüüpi kergekuulipildujat, paigutati Peetri platsile ning kuulipildujad asetati nii, et katta kõiki platsile suunduvaid tänavaid, vältides laskesektorite kattumist. Peetri platsile kokku tulnud massi hakkasid üles ässitama „punased“ agitaatorid. Rahva hulgas võis märgata mitmeid inimesi, kellel oli rinnas punased riidetükid, millega väljendati oma poliitilist meelsust. Õppursõdurite suhtes käitusid mõned meeleavaldajad ka häbematult. Olukord hakkas muutuma ohtlikuks ja osad rühmaliikmed mõtlesid juba paremale positsioonile taandumisest. Olukord lahenes kui üks õppursõdurite kuulipildujast avas hoiatustule õhku, mille peale rahvamass laiali jooksis.⁵⁴

Väärib tähelepanu, et 1. mai sündmuseid ei kajastatud Tallinna kooliõpilaste pataljoni dokumentides. 1. mai päevakäsus puudub märge isegi õppursõdurite väljasaatmisest. Alles 4. mai päevakäsus edastati kaks päeva varem ilmunud Kaitseliidu ülema päevakäsk, milles tehti teatavaks, et Sõjaväe ülemjuhataja Johan Laidoner on tänanud mitmeid inimesi ja üksuseid, sh Tallinna kooliõpilaste pataljoni, korra hoidmise eest linnas.⁵⁵ Põhjuste üle, miks ametlik dokumentatsioon seda sündmust ei kajastanud, võib ainult spekulatsioonida. Ühelt poolt võib öelda, et linnas patrullimine ja avaliku korra kaitse kuulus õppursõdurite tavapärase tegevuse hulka ning seetõttu ei erinenud järelevalve 1. mai meeleavalduse üle igapäevastest tegemistest. Teisalt pidi siiski olema tegemist millegi tavapäratuga, kui selle eest ülemjuhataja kiitusi pälviti.

⁵³ Veem, H. Võitlus põrandaalustega, lk 303.

⁵⁴ Koolipoisid Vabadussõjas, lk 114.

⁵⁵ Päevakäsk nr 68, 04.05.1919. – RA, ERA.574.1.2, l. 13.

2. Tallinna koolipoisid õppurpataljonis

Nagu varem mainitud, loodi Tallinna kooliõpilaste pataljon 23. jaanuaril 1919, kuna Tallinna kooliõpilaste roodu isikkooseis kasvas liiga suureks. Pataljon allus algselt Tallinna tagavarapolgule, kuid 1919. aasta novembris viidi ta üle Kaitseliidu ülema käsutusse.⁵⁶ Formeerimise aegu paiknes pataljon Beljajevi gümnaasiumi ruumides, kuid isikkooseisu suurenemisega, jäid ruumid kitsaks. Pataljon paigutati seepeale Toompeale ning koolipoistele anti kasutada ruumid Kiriku 2, Rahukohtu 1, Kohtu 12 ja Kooli 17 hoonetes. Kunstikäsitöö- ja põllutöökooli õpilased paigutati elama oma kooli ruumidesse Tartu mnt 11. Pataljoni asuti likvideerima pärast Tartu rahulepingu allakirjutamist ja sellega jõuti lõpule 31. märtsil 1920. Õppurid, kes kuulusid mobilisatsiooni alla ja käisid koolis, said ajapikenduse kooli lõpetamiseni ja vabastati sõjaväeteenistusest.⁵⁷

Õppursõdureid kutsuti mitmete nimetustega. Pataljoni dokumentides kasutati nime „junkur“⁵⁸ ja päevakäskudes kutsuti „juuniorideks“. Teine termin oli erilisem ja tähistas algselt ainult Tallinna kooliõpilaste pataljoni õppureid. Kaasaegsed pidasid seda aunimetuseks end lahingus tõestanud Tallinna õppursõduritele ning vastavaks Vene kadeti nimetusele. Tallinna kooliõpilaste pataljoni õppursõdurite väliseks tunnusemärgiks olid aga erilised pagunid, millel kujutati rohelist kuuske sinisel põhjal.⁵⁹ Kõik Tallinna kooliõpilaste tunnused polnud siiski positiivsed. Tallinna kooliõpilaste pataljoni õppurid said endale ka hüüdnime „peedud“.⁶⁰ Arvatavasti oli tegemist kaasaegse slängiga koolipoiste kohta.

2.1 Isikkooseis

Armeed koosnevad sõduritest. Toimiva armee jaoks on vaja mehi, kelle ümber saab ehitada kõik muu vajaliku. 1919. aasta aprilli lõpuks oli pataljoni nimekirjas 434 sõdurit, neist 1. roodus 142,

⁵⁶ Päevakäsk nr 282, 4.12.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 31.

⁵⁷ Tuvikene, K. Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 358-359.

⁵⁸ Kooliõpilaste pataljoni palgaleht, dat-mata. – RA, ERA.574.1.4, l. 20-29; Soomusrongilt tulnud junkrute nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 64-65.

⁵⁹ J. Junioridepataljonide päevilt. – Vabadussõja Tähistel 1938, nr 12, lk 391.

⁶⁰ Lannes, Boris. Kalevlaste Malevast – Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni. – Vabadussõja Tähistel 1938, nr 12, lk 386.

2. roodus 141, 3. roodus 115 ning 32 kuulipildurite komandos.⁶¹ Lisaks riviüksustele olid pataljonis ka muusikakomando (pataljoni orkester) ja töökomando. Pataljoni orkestrit juhtis tulevane Tallinna Konservatooriumi õppejõud Julius Vaks. Ta oli üksusega seotud alates selle loomisest, Töökomando suurus pole teada, kuid muusikakomandosse kuulus umbes 30 meest.⁶² Mõlema komando puhul on siiski küsimus, kas selle õppurid kuulusid ka reakoosseisu hulka või moodustasid täiesti eraldiseisva osa. Kui tegemist on viimase variandiga, siis lähenes pataljoni suurus, võttes arvesse muusikakomando suurust, juba 500 inimesele.

1919. aasta jooksul toimus ka muutusi üksuse struktuuris. Aasta teises pooles moodustati 40-meheline õppekomando, mida asus juhtima alam-leitnant Johannes Jammer.⁶³ Suurim muutus tulenes aga asjaolust, et 26. septembril aastal jaotati pataljonis teenivad kooliõpilased mobiliseeritavateks ja mobilisatsiooni alla mittekuuluvateks. Viimase kategooria moodustasid 1901. aastal ja hiljem sündinud noored, kes vabastati kasarmus elamisest, arvati maha toidult ja palgalt, kuid jäeti pataljoni nimekirja ning nad olid kohustatud käima laupäeviti 6-tunnistel sõjaväelistel harjutustel. Siitpeale koosnesid pataljoni 1., 2. ja 3. rood just noorematest poistest. Seevastu mobilisatsiooniealiste vanemate õppurite tarvis moodustati 4. rood alamkapten Johannes Kesküllil juhtimisel.⁶⁴

Lisaks sõduritele oli pataljonis ka teisi inimesi, kes täitsid abistavaid, kuid vajalikke kohti. Pataljonis oli tööl mitu kirjutajat, kes üldjuhul olid naised,⁶⁵ samuti mõned töölised ja teenistujad. Pataljoni veebruarikuu nimekirjas on 474 inimest, sh 458 õppursõdurit, 8 rahvaväelast, 3 töölist, 2 kirjutajat, 1 velsker, 1 veltveebel ja 1 noorem-allohvits. Rahvaväelaste puhul on arvatavasti tegemist vabatahtlikega, kes olid vanemad kui koolipoisid ning ei õppinud kuskil koolis. Töölised esinesid vahel nimekirjades kui „teenijad“. ⁶⁶ Arvatavasti tulenes selline eristamine asjaosaliste soost. Pataljonis oli ka mitmeid ametnike, nagu sõjaväeametnik.⁶⁷ Lisaks velskrile oli pataljonis ka arst, kes küll ei kajastu pataljoni nimekirjades, vaid pataljoniülema päevakäskudes.⁶⁸ Huvitava

⁶¹ 1. roodu junkrute nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 5-6; 2. roodu junkrute nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 7-8; 3. roodu junkrute nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 9-10; Kuulipildurite komando junkrute nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 11.

⁶² Muusikakomando nimekiri, 1.08.1919. – RA, ERA.574.1.4, l. 12.

⁶³ Päevakäsk nr 128, 3.07.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 191.

⁶⁴ Päevakäsk nr 213, 26.09.1919. – RA, ERA.574.1.2, l. 177.

⁶⁵ Päevakäsk nr 84, 20.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 242; Päevakäsk nr 65, 1.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 274.

⁶⁶ Kooliõpilaste pataljoni palgaleht, dat-mata. – RA, ERA.574.1.4, l. 20-29.

⁶⁷ Pataljoni isikkoosseisu nimekiri, 30.04.1919. – RA, ERA.574.1.4, l. 1-4.

⁶⁸ Päevakäsk nr 266, 26.11.1919. – RA, ERA.574.1.2, l. 50.

kõrvalepõikena peab mainima ka, et kõik pataljoni olevad inimesed ei olnud seal omast vabast tahtest. Nimelt saadeti 28. novembril 1919. aastal pataljoniülema käsutusse 10 sõjavangi, kes kanti töökomando nimekirjadesse.⁶⁹

Loomulikult kuulusid lisaks sõduritele ja tööliste-teenijatele pataljoni ka ohvitserid ja allohvitserid, kelle najal väeosa koos seisis. Nagu kogu Eesti Rahvaväge⁷⁰, nii ka Tallinna kooliõpilaste pataljoni kummitas pidev ohvitseride puudus. Aprillis oli pataljonis arvel 1 leitnant, 3 alamleitnanti ja 4 lipniku ning 1 vanemallohvitser ja 5 nooremallohvitseri.⁷¹ Viimaste puhul oli tegemist peamiselt koolipoistega. Kuna pataljon oli tagavaraväeosa, võidi sellest iga hetk ohvitseride rindele saata. 1919. aasta aprilli lõpuks oli saadetud 3. diviisi ülema käsutusse pataljonist 1 leitnant, 1 alam-leitnant ning kaks lipnikku.⁷² Pataljoni kõige paiksemad ohvitserid olid arvatavasti roodu- ja komandoülemad: 1. roodu ülem lipnik Rudolf Oole, 2. roodu ülem alamleitnant Karl Pichen, 3. roodu ülem leitnant Jaan Toodo (hiljem leitnant Õunapuu), 4. roodu ülem alamkapten Johannes Kesküll ning kuulipildurite komando ülem lipnik Johannes Rosenthal. Pataljoniülema oktoobrikuises päevakäskus kurdeti, et ohvitseride vähesuse tõttu peavad olemasolevad ohvitserid väga tihti vahiteenistust pidama ning selle tulemusena kannatavad õppused.⁷³ Olukorra leevendamiseks kõrgendati mitmete õppursõdurite auastet nii pataljoniülema poolt kui ka kõrgemalt tulnud käskudega. Nii ülendatud 21. aprill õppurid Arro ja Tääker ülemjuhataja resolutsiooniga ohvitseride asetäitjateks ning paigutati nooremohvitserideks vastavalt 3. ja 1. roodu samast kuupäevast.⁷⁴

Parem seis oli pataljoniülematega. Terve üksuse tegutsemisaja jooksul vahetus selle pataljoniülem ainult ühe korra. Üksuse esimeseks ülemaks oli leitnant Ernst-Friedrich Leithammel, keda õppurid teadsid juba Tallinna kooliõpilaste roodu aegadest. Leithammel oli Esimese maailmasõja ajal koolitatud ohvitser, lõpetades 1915. aastal Petrogradi lipnike kooli. 1917. aastal ühines ta eesti rahvusväeosadega, olles rooduülemaks esialgu 1. eesti polgus ja seejärel eesti tagavarapataljonis. Vabadussõja eel teenis Leithammel Kaitseliidu peastaabis, detsembris 1918 oli lühiajaliselt

⁶⁹ Päevakäsk nr 276, 28.11.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 38.

⁷⁰ Kröönstrom, M. Kaptenite ja leitnantide sõda, lk 79.

⁷¹ Pataljoni isikkoosseisu nimekiri, 30.04.1919. – RA, ERA.574.1.4, l. 1-4.

⁷² Päevakäsk nr 61, 27.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 282.

⁷³ Päevakäsk nr 235, 18.10.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 81.

⁷⁴ Päevakäsk nr 60, 26.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 285.

soomusrongi nr 3 ülemaks ning määrati 14. jaanuaril 1919 Tallinna kooliõpilaste roodu ülemaks. Kui roodust sai pataljon, jätkas ta selle juhina. Ametlikult kinnitati ta pataljoniülemaks alles 8. aprillist 1919 Kaitseliidu ülema Eduard Alveri päevakäsuga. Pataljoniülema ametis oli leitnant Leithammel kuni 29. augustini, mil ta viidi üle Rannavalve, Side ja Päästejaamade valitsusse. Peale sõda jätkas Leithammel sõjaväeteenistust, tõustes 1938. aastal koloneliks. Pärast Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetamist sai temast 1927. aastal Sõjaministeeriumi juristkonsul.⁷⁵

Leithammeli asendas kooliõpilaste pataljonis kapten Johannes-Oskar Schmidt.⁷⁶ Tema puhul oli tegemist 1911. aastal Vilno sõjakooli lõpetanud kaadriorhvitseriga, kes omas, nagu ka Leithammel, lahingukogemusi Esimesest maailmasõjast. Rahvusväeosadesse Schmidt mingil põhjusel ei jõudnud, kuid Vabadussõjas osales, teenides esialgu 1. diviisi tagavarapataljonis ning olles seejärel pataljoniülemaks Saaremaa kaitsepataljonis ja Tallinna kooliõpilaste pataljonis. Peale sõda läks ta ajutiselt reservi, kuid jätkas siis sõjaväelist karjääri, teenides paljudes üksustes. Tema viimaseks teenistuskohaks oli Sakala üksiku jalaväepataljoni ülema koht, millelt ta läks 1932. aastal kolonelleitnandina erru.⁷⁷

Pataljoni isikkoosseis oli suhteliselt noor, mis oli õppursõduritest koosneva üksuse puhul loogiline. Eesti sõjaväes teeninud õppursõdurid olid tavaliselt 16-18-aastased, kuid leidis ka nooremaid, alates 14. eluaastast, ning vanemaid, 20-aastaseid.⁷⁸ Selles osas ei olnud erand ka Tallinna kooliõpilaste pataljon. Pataljoni vanuselise koosseisu hindamise aluseks on võetud 1. roodu sõdurite nimekiri.⁷⁹ Nimekirjas on 112 õppursõdurit, kellest 107 sünnikuupäevad on võimalik välja lugeda. Noorim õppur roodus oli sündinud 1904. aastal, seega Vabadussõja ajal 14-15-aastane, vanim 1898. aastal, seega 20- 21-aastane. Kõige rohkem (30) leidis roodus 1903. aastal sündinud, 15-16-aastaseid, õppursõdureid. Neile järgnesid arvukuselt (29) 1901. aastal sündinud, 17-18-aastased, õppurid. Statistika järgi võis Tallinna kooliõpilaste pataljoni õppursõdurite keskmine vanus 1919. aastal olla 17⁸⁰.

⁷⁵ Leithammel, Ersnt. – <http://isik.tlulib.ee/index.php?id=3915>; Kröönström, M. Kaptenite ja leitnantide sõda, lk 229; Leithammel, Ernst. – RA, ERA.495.1.731, l. 248-249; Päevakäsk nr 66, 2.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 273.

⁷⁶ Päevakäsk nr 192, 5.09.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 129.

⁷⁷ Schmidt, Johannes-Oskar. – RA, ERA.495.1.732, l. 843-844; Kröönström, M. Kaptenite ja leitnantide sõda, lk 237.

⁷⁸ Koolipoisid Vabadussõjas, lk 7.

⁷⁹ 1. roodu nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 98-99.

⁸⁰ Vt Lisa 2

Tagavaraüksusena oli pataljoni isikkooseis suhteliselt ebastabiilne. Alates õppurite saatmisest soomusrongidele ja mereväkke kuni nende tagasitulekuni, muutus üksuse arvuline koosseis pidevalt. Lisaks saadeti õppureid instruktoriteks teistesse üksustesse⁸¹ või vabastati pataljoni teenistusest kui mobilisatsiooni alla mittekuuluvaid.⁸² Samuti said paljud õppurid rindel haavata ning viibisid lühemat või pikemat aega laatsaretis ravil. Lisaks tekitas probleeme õppursõdurite omavoliline pataljonist lahkumine⁸³ või mitme päeva jooksul teenistusse mitte ilmumine.⁸⁴ Vahel kuulutati mõni õppursõdur ka väejooksikuks, kuid tavaliselt ilmusid poisid siiski mõne aja möödudes välja. Näiteks kuulutati 1. roodu juunior Aleksei Lille väejooksikuks 16. augustil, kuid arvati 24. augustil uuesti sama roodu nimekirja tagasi.⁸⁵

Sõjas ei saa läbi kaotusteta ning nii on teada 23 Tallinna koolipoisi nimed, kes hukkusid Vabadussõjas.⁸⁶ Neile lisaks hukkus veel kaks õppursõdurit, kelle nime varasemast kirjandusest ei leia: Boris Timus, kes hukkus Petseri piirkonnas 1919. aasta juuniku teises pooles ning Bernhard Teppann kes hukkus 1919. märtsikuus.⁸⁷ Võimalik on, et langenute nimekiri pole täielik. Kuna pataljonist saadeti õpilasi teenima teistesse üksustesse, ning nii mõnigi õppur jäi sinna edasi, siis võis tema hukkumine minna kirja kui tavalise vabatahtliku hukkumine.

Nii nagu Vabadussõjas ei sõdinud noore vabariigi eest ainult eestlased, ei koosnenud ka Tallinna kooliõpilaste pataljon ainult eestlastest. Pataljoni nimekirjades leidub mitmete saksa- ja venepärasteid nimesid, mille kandjatest suur osa olid tõenäoliselt eestlased.⁸⁸ Pataljonis teenis ka Leedu riigi kodanikke, kes sõja jooksul vabastati ja koju saadeti.⁸⁹ Vene alamana vabastati keegi Kusmia Smihnon või Kuzma Smihnov.⁹⁰ Pataljonis teenis ka juudi rahvusest sõdureid. Vabadussõjas osalenud juutide poolt asutatud Juudi Sõjaveteranide Ühingu andmeil teenis kõige rohkem juute Tallinna kooliõpilaste pataljonis.⁹¹ Mõistagi oli tegemist juudi rahvusest

⁸¹ Junkrute nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 87.

⁸² Päevakäsk nr 65, 1.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 274.

⁸³ Päevakäsk nr 90, 26.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 232.

⁸⁴ Päevakäsk nr 120, 25.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 199.

⁸⁵ Päevakäsk nr 172, 16.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 147; Päevakäsk nr 180, 24.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 141.

⁸⁶ Koolipoisid Vabadussõjas lk 11-12.

⁸⁷ vt Lisa 3.

⁸⁸ Pataljoni isikkooseisu nimekiri, 30.04.1919. – RA, ERA.574.1.4, l. 1-4.

⁸⁹ Päevakäsk nr 78, 14.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 252; Päevakäsk nr 90, 26.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 232.

⁹⁰ Päevakäsk nr 78, 14.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 252.

⁹¹ Nõmmik, Tõnis. Juudid Eesti Vabadussõjas. – http://eja.pri.ee/history/jews%20in%20EV%20war_es.pdf 05.05.2018.

koolõpilastega. Lisaks teenis pataljonis ka ainuke teadaolev juudisoost riviohvitser, lipnik Richard Friedman.⁹²

2.2 Varustus

Sõduri lahinguvõime oleneb paljuski tema varustusest. Vabadussõjas oli Eesti sõjaväe jalaväerelvastus väga kirju. Peale Saksa vägede lahkumist, oli Rahvaväe käsutuses 41 000 – 44 000 püssi, millest kaks kolmandikku moodustasid Vene ja Jaapani püssid ning ülejäänud muud päritolu (Saksa, Austria, Prantsuse) relvad. Enamik relvi oli kasutuskõlbmatud, kuna sakslased olid võtnud ära 30 000 püssilukku. Hiljem leevenes püssipuudus tänu Soome ja Briti relvatarnetele ning ka trofeedele. Paljude eritüübiliste relvade ja erineva laskemoona kasutamine muutis arvatavasti Rahvaväe varustamise logistiliseks õudusunenäoks. Lahendusena mindi üle Vene püssidele, kuna neid oli Rahvaväe käsutuses kõige rohkem.⁹³ Ülejäänud relvastus pandi arvatavasti lattu või jagati tagalaüksustele.

Tallinna kooliõpilaste pataljon on näide Vabadussõja-aegsest üksusest, kus oli ühtlustunud relvastus. 21. mai seisuga oli pataljonis väljastatud 1. roodule 97 Jaapani vintpüssi koos 104 täägiga, 2. roodule 116 Jaapani vintpüssi koos 114 täägi ja 2 mõõgaga ning 3. roodule 86 Jaapani vintpüssi 86 täägi ja ühe mõõgaga.⁹⁴ Arvatavasti varustati pataljon Jaapani püssidega selleks, et muuta üksuse relvastus ühetüübiliseks ning sellega hõlbustada pataljoni varustamist. Kuid kindlasti mängis oma osa ka kavatsus jagada rindeüksustele ainult Vene püsse ning kasutada Jaapani relvi üksnes tagalas.⁹⁵ Kuulipildurite komando relvastus oli värvikam. Nimelt oli komandole välja jagatud 4 Madsen kergekuulipildujat, 2 Lewisi kergekuulipildujat, 68 kassetti, 13 vööpussi ning 27 Jaapani vintpüssi.⁹⁶ Pataljoni käsutuses oli ka erinevaid tüüpe käsigranaate. Peamiselt kasutati õppustel vene, saksa (nii väikesi kui ka suuri) ja inglise granaate.⁹⁷

⁹² Nõmmik, T. Juudid Eesti Vabadussõjas, lk 2.

⁹³ Nõmm, Toe. Eesti sõjapüssid 1918-1920. – Laidoneri Muuseumi Aastaraamat 2005. Tallinn: SE&JS, 2006, lk 37-39.

⁹⁴ Päevakäsk nr 85, 21.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 241.

⁹⁵ Nõmm, T. Eesti sõjapüssid 1918-1920, lk 38-39.

⁹⁶ Päevakäsk nr 85, 21.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 241.

⁹⁷ Päevakäsk nr 87, 23.05.1919. – RA, ERA.574.1.2, l. 45.

Õppursõdurid olid riietega väga hästi varustatud. Kui Vabadussõja alguses jagus Vene armee vormirõivaid vaid vähestele õppursõduritele ning paljud läksid sõtta koolivormis (koolimantli ja mütsiga) ja oma jalanõudes, siis 1919. aasta jooksul olukord paranes. Tänu välisabile oli armeel küllalt varustust, mida sõduritele jagada. Igale Tallinna kooliõpilaste pataljoni junkrule nähti ette - sinel, suve- ja talvemüts, suve- ja talvepluus, suve- ja talvepüksid, 2 paari saapaid (säärsaapad ja kamassid ehk poolsaapad), kahte liiki sääremähised (pinded ja kedrid), jalarätikud, tekk, kasukas, kindad, sokid, kõrvaklapid, pagunid, kokardid, suve ja talvesärgid, suve-, talve- ja linast aluspüksid, padjapüür, käterätik, vöörihm, ninarätik, püssirihm, padrunitasku, aluskott, asjade kott, peeker, lusikas, kauss.⁹⁸ Nagu loetelust näha said juuniorid suure hulga varustust. Varustuse väljajagamine tekitas aga varsti probleeme, kuna junkrutel tekkis komme uut varustust koju vanematele viia. Tegemist oli maailmasõja ja revolutsioonijärgse Eestiga, kus tarbeesemeid nappis. Kroonu vara laiali jagamise peatamiseks keelati junkrutel viia varustust kodustele ning ise teenistuses olles vana kantud mundryga ringi käia.⁹⁹

Õppursõduritele välja antud varustus oli seotud üksusega, kus nad teenisid. Kui õppurid olid Tallinna kooliõpilaste pataljonis, siis jagati neile varustus pataljoni varustuseladudest. Kui junkrud saadeti täienduseks või komandeeriti mõnda teise üksusesse, siis pidid nad oma varustuse tagastama¹⁰⁰, kuna nende varustamise eest vastutas nüüd üksus, mis neid vastu võttis. Kui kooliõpilased komandeeriti soomusrongile, siis said nad ka oma varustuse soomusrongilt.¹⁰¹ Millise osa varustusest pidid õppurid tagasi pataljoni andma, jääb selgusetuks. Arvatavasti oli peamiselt tegu riietus- ja tarbeesemetega. Seda võib järeldada varustuse nimekirjast, mis jagati suurtükilaevale „Lembit“ komandeeritud juunioritele. Komandeeritutele anti saapad, madruse püksid, madruse pluus, mütsid, jope, soojad aluspüksid, suvised aluspüksid ja särgid, magamiskotid, padjakotid, seljakotid, leivakotid, õlamärgid, kindad, sokid, mütsisidemed, padrunitaskud, poolkasukad, teekruusid, katlakesed ja lusikad.¹⁰²

⁹⁸ 1. roodu I rühma armatuur nimekiri. – RA, ERA.574.1.18, l. 21.

⁹⁹ Päevakäsk nr 70, 6.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 265.

¹⁰⁰ Soomusrong nr 3 sõdurite-kooliõpilaste armatuur-nimekiri. – RA, ERA.574.1.17, l. 36.

¹⁰¹ Soomusrong nr 2 sõdurite-kooliõpilaste armatuur-nimekiri. – RA, ERA.571.1.17, l. 1.

¹⁰² Meredessantpataljoni varustuse nimekiri. – RA, ERA.571.1.17, num-mata.

2.3 Distsipliin

Distsipliin on armee selgroog, mis hoiab teda kindlal eesmärgil ning kaosesse sattumast. Tallinna kooliõpilaste pataljon ei erinenud selles osas teistest Vabadussõjas võidelnud üksustest. Kuid kui üldiselt koosnevad sõjalised üksused täiskasvanud meestest, kellel on juba kujunenud mingi arusaam heast ja halvast, koosnes Tallinna kooliõpilaste pataljon peamiselt noortest¹⁰³, keda oli vaja lisaks sõduriteks treenimisele ka meesteks kasvatada.

Tallinna koolipoiste pataljonis valitses rangem kord kui teistes kooliõpilaste üksustes. Seda on toonud välja ka kaasaegsed, näiteks olid Tartu kooliõpilaste roodus teeninud õppurid väga rahul oma eluga, kuna levis teadmine, et Tallinna pataljonis valitsevat väga karm kord.¹⁰⁴ Kuigi tegemist võis olla meelega Tartu üksuses levitatud kuulujutuga, et kiita oma üksust, oli olnud antud väide ka täielikult vale. Tallinna kooliõpilaste pataljonis valitses algselt tõe poolest karm kord. Hooletuse või pataljoniülema hinnangul sobimatu käitumise eest võis sattuda mitmeks päevaks aresti. Hooletus teenistuse ajal võis tuua kaasa 10-päevase aresti, mille jooksul arvestati karistatav maha ka palga saajate hulgast.¹⁰⁵ Antud karistused võib siiski lugeda pataljoni algusaja karmimate meetmete alla, millega prooviti saada noored poisid kontrolli alla ning panna pataljonis kord maksma. Samal eesmärgil heideti mõni õppur ka sobimatu käitumise eest pataljonist välja. Näiteks õppursõdur Saar, kellele pandi süüks kõlbatud elukombed, mis ei ole teenistusele vastavad.¹⁰⁶ Mida kõlbamata kommete all mõeldi, pole täpsustatud.

Võrreldes 1919. aasta esimeses pooles määratud karistustega, toimus hiljem leebumine. Kuigi jätkus õppursõdurite arestimine, vähenes seal veedetud päevade arv. Kui aprillikuus pandi junkur hooletuse eest postil 10 päevaks aresti¹⁰⁷, siis hiljem piirduti sama süüteo puhul 4 päevaga arestis.¹⁰⁸ Kui varem visati junkruid sobimatu käitumise eest üksusest välja, siis hiljem tuli ulakuse eest tänaval 4 päeva arestis istuda.¹⁰⁹ Kahjuks on rikkumiste kirjeldused väga lakoonilised,

¹⁰³ Vt Lisa 2.

¹⁰⁴ J. Junioridepataljoni päevilt. – *Vabadussõja Tähistel* 1938, nr 12, lk 391.

¹⁰⁵ Päevakäsk nr 61, 27.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 282.

¹⁰⁶ Päevakäsk nr 64, 30.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 275

¹⁰⁷ Päevakäsk nr 63, 29.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 278.

¹⁰⁸ Päevakäsk nr 97, 2.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 222; Päevakäsk nr 86, 22.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 238.

¹⁰⁹ Päevakäsk nr 64, 29.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 275; Päevakäsk nr 78, 14.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 252.

mistõttu pole selge, kas näiliselt samalaadsed rikkumised olid ka tegelikult samad. Siiski on näha muutust leebemate karistuste määramisel.

Kuid rangeid karistusi jagati edaspidigi, juhul kui rikkumised puudutasid roodu vara rikkumist või ülematele vastu hakkamist. Nii võis junkur arvestada jätkuvalt 10-päevase „puhkusega“ kartseris kui ta rikkus kasarmu uksi ning hakkas vastu töökomando ülemale.¹¹⁰ Laskemoona enda kätte jätmise või hilise tagastamise eest võis õppursõdur saada kuni 4 päeva aresti.¹¹¹

1919. aasta sügisest hakati areste asendama rahatrahvidega. Arvatavasti oli see seotud koolis käimisega (1919. aasta sügisest taasavati koolid). Kuna õppursõdurites nähti eesti rahva tulevast haritlaskonda, siis tuli neil koolis käia ja mitte arestikambris istuda. Seetõttu näis loomulik nõuda rikkumiste puhul rahatrahve. Kui varem võis junkur saada korratu ülalpidamise eest väljaspool üksust kuni 4 päeva aresti¹¹², siis sügisest asendati see 20 margase rahatrahviga.¹¹³ Et rahatrahvid üleliia suureks ei läheks, määrati nende ülempiiriks kuni pool kuupalka.¹¹⁴ Kuna õppursõduri kuupalk oli 120 marka¹¹⁵, siis võis ühe rikkumise trahvi maksimaalseks summaks olla 60 marka. Kuid samas säilis rahatrahvide kõrval karistusena ka arest, ehkki nüüd määrati seda ainult raskemate süütegude puhul. Nii karistati 5-päevase arestiga juuniori Felix Ellerit, kes täitis hooletult rooduüleva kärke.¹¹⁶

Junkrute korrarikkumistest sai pataljoniülem teada ohvitseridelt. Kuid ka nemad ei saanud tegutseda karistust kartmata. Ohvitseride karistuste määrad erinesid siiski õppursõduritele määratudest, piirdudes kas pataljoniüleva märkuse või rahatrahviga. Lisaks olenes karistuste rangus pataljoniülemast. Näiteks avaldas Leithammel alamleitnant Jaan Toodole, lipnik August Sõrrale ja lipnik Rudolf Oolele, kes ei viinud roodusid õigeaegselt õppustele, üksnes märkuse¹¹⁷, samas kui kapten Schmidt karistas lipnik Oolet 50 margalise rahatrahviga selle eest, et ta korrapidaja ohvitserina puudus söögi väljajagamise ajal.¹¹⁸ Tegemist oli väga suure trahviga, sest

¹¹⁰ Päevakäsk nr 81, 17.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 246.

¹¹¹ Päevakäsk nr 97, 2.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 222.

¹¹² Päevakäsk nr 78, 14.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 252.

¹¹³ Päevakäsk nr 260, 12.11.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 55.

¹¹⁴ Päevakäsk nr 220, 2.10.1919. – RA, ERA.574.1.2, l. 184.

¹¹⁵ Kooliõpilaste pataljoni palgaleht. – RA, ERA.574.1.4, l. 20-29.

¹¹⁶ Päevakäsk nr 278, 30.11.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 35.

¹¹⁷ Päevakäsk nr 120, 25.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 199.

¹¹⁸ Päevakäsk nr 260, 12.11.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 55.

lipniku palk oli 200 marka.¹¹⁹ Üldiselt võib väita, et kapten Schmidt oli oma ohvitseride ja allohvitseride vastu rangem kui leitnant Leithammel. Näiteks on Schmidt karistanud vanem allohvitseri Martin Vessarit 50 margalise trahviga ja sama allohvitseri alluvat junkur Richard Albergi 20 margaga, kuna junkur Alberg oli toimkonna vahiparaadi ajal suitsetanud.¹²⁰

2.4 Õppimine

Vabadussõda katkestas paljude noormeeste haridustee, kes läksid otse koolipingist oma riigi eest võitlema. Kuid alates 1919. aasta augustist hakati algava kooliaasta puhul koondama koolipoisse õppursõdurite reservüksustesse, nagu Tallinna kooliõpilaste pataljon. Sellise koondamise eesmärgiks oli tuua rindelt ära sõja tõttu kooli pooleli jätnud sõdurid, et anda neile võimalus jätkata teenistuse kõrvalt ka haridusteed.

Õppursõdurite haridusele pöörati väga palju tähelepanu. Pataljoni juhtkonnale anti käsk segada võimalikult vähe õppurite kooliskäimist ja õppimist. Pataljoniülem käskis omakorda roodudes ja komandodes korraldada õppusi nii, et koolitöö kannataks võimalikult vähe.¹²¹ Samuti võimaldati junkrutele seoses koolitööga pikki puhkusi. Nii anti 1919. aasta juunis 20-le Eestimaa Põllumeeste Keskseksi Põllutöö keskkooli õpilasele 2 kuud vabastust õppetööst.¹²² Arvatavasti oli see seotud suviste põllutöödega, kuna samal ajal lubati veel mitmed õppursõdurid 2 kuuks põllutöödele.¹²³ Seoses uue kooliaasta algusega 1919. aasta septembris lasti pataljonist puhkusele suur hulk õppursõdureid. Nii lubati 16.-30. augustil suve nautima 176 juuniori ning 02.-14. septembril 144 juuniori.¹²⁴ Võttes arvesse, et pataljoni isikkoosseisu suurus võis olla umbes 450¹²⁵, puudus korraga pea kolmandik pataljonist. Puhkusi jagati ka tähtpäevade puhul, näiteks lubati 1919. aasta jõuludeks puhkusele 50 juuniori pataljoni 4. roodust¹²⁶

¹¹⁹ Pataljoni ohvitseride palgaleht. – RA, ERA.574.1.4, l. 41-44.

¹²⁰ Päevakäsk nr 281, 3.12.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 32.

¹²¹ Päevakäsk nr 219, 2.10.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 99.

¹²² Päevakäsk nr 101, 6.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 218; Päevakäsk nr 113, 18.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 206.

¹²³ Päevakäsk nr 122, 27.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 197.

¹²⁴ Päevakäsk nr 189, 2.09.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 132; Päevakäsk nr 171, 15.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 148.

¹²⁵ Pataljoni isikkoosseisu nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 1-4.

¹²⁶ Päevakäsk nr 298, 20.12.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 8.

Kuigi õppursõdurite teenistust korraldades arvestati õppetöö nõuetega, leidsid mitmed juuniorid põhjusi ja vabandusi miks mitte koolis käia. 1919. aasta sügisel väljus olukord sedavõrd kontrolli alt, et pataljoniülem kapten Schmidt pidi juhtima oktoobri alguses sellele tähelepanu. Oktoobri alguses antud päevakäsus juhtis ta alluvate tähelepanu asjaolule, et mõned õppursõdurid käivad koolis väga korratult, vabandades end põhjendamatult teenistusega pataljonis. Selle tõttu said allüksuste ülemad käsu, määrata igast koolist üks vanema klassi õpilane, kes märgib üles kooli minejate arvu ning puuduvad või haiged juuniorid. Sellistele õpilastele võis määrata abilisteks juunioore ka noorematest klassidest. Seeläbi pandi neile õpilastele suur koormus, kuna nad pidid olema valmis andma seletust koolist puuduvate õppursõdurite ja puudumiste põhjuste üle nii rooduülemale kui ka kooli juhtkonnale. Lisaks oli nende vastutada ka järelevalve teiste junkrute üle koolides.¹²⁷

Seoses õppetöö algusega, ja eriti kõrgkoolide taasavamisega, sai alguse õppursõdurite „õpiränne“. Paljud Tartu kooliõpilaste pataljoni poisid tahtsid minna üle Tallinnasse, kus avati Tallinna Tehnikum. Samuti said noorukid, kes olid tüdinud Tartust ja kuulnud Tallinna pidudest, rahuldada oma rännulusti. Atraktiivseks tegi sellise rändamise ka asjaolu, et asukohta sai vahetada riigi kulul, lastes end lihtsalt teise kooliõpilaste pataljoni üle viia.¹²⁸ Toimus ka vastassuunaline liikumine Tallinna pataljonist Tartusse. Esimesed teated Tallinna õpilaste minekust Tartu roodu pärinevad juba 1919. aasta maist.¹²⁹ Arvatavasti oli põhjuseks juba mainitud seiklus- ja reisihimu kui ka detsembris uuesti avatav Tartu ülikool.

Algselt koosnes Tallinna kooliõpilaste rood ainult Tallinna gümnaasiumide ja keskkoolide õppuritest. Esindatud olid poeglaste gümnaasium, Jakob Westholmi eragümnaasium, I reaalkool, II reaalkool, Tallinna kaubanduskool, õhtureaalkool, Tallinna raudteetehnikakool, Põhja-Eesti põllutöökeskkool, Tallinna linnakool.¹³⁰ Edaspidi lisandus pataljoni ka teiste Eesti koolide õpilasi Tapalt, Narvast ja mujalt.¹³¹

¹²⁷ Päevakäsk nr 235, 18.10.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 81.

¹²⁸ J. Junioridepataljoni päevilt, lk 391.

¹²⁹ Päevakäsk nr 72, 8.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 262.

¹³⁰ I roodu nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 98-99.

¹³¹ Päevakäsk nr 67, 3.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 272; Päevakäsk nr 76, 12.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 257.

Nagu eelpool mainitud, ühendati Tallinna kooliõpilaste pataljoni õppursõdureid ohvitseride asetäitjateks, et täita allohvitseride ja ohvitseride vajakut. Sellega seoses levis Vabadussõja ajal Tallinna õppursõdurite kohta kuuldus, mille kohaselt valitsevat pataljonis range kord seetõttu, et kõik sealsed õppursõdurid kavatsetakse ülendada ohvitserideks. Isegi neile omistatud tiitlis („juunior“) nähti kuulujutule kinnitust, kuna juunior vastavat vene junkru või kadeti nimetusele.¹³² Mingisugune tõepõhi sellel jutul oli, sest mitmed juuniorid saadeti või astusid tõe poolest 1919. aasta aprillis asutatud Sõjakooli ohvitseri haridust omandama.¹³³ Väidetavalt sai suurem osa Sõjakooli I ja II lennu lõpetanutest oma sõjalise ettevalmistuse Tallinna kooliõpilaste pataljonis.¹³⁴ Teada on, et Sõjakooli esimese lennu 191-st lipnikust moodustasid endised Tallinna kooliõpilaste pataljoni kasvandikud enamuse.¹³⁵ Üks neist esimese lennu lõpetanutest oli tulevase vabadussõjalaste liikumise eestvedaja Artur-Johannes Sirk. Vabadussõja alguses astus Sirk reaalkooli õpilasena vabatahtlikult sõjaväkke ning oli soomusrong nr 2 dessantmeeskonnas 1919. aasta märtsini, mil ta saadeti Tallinna kooliõpilaste pataljoni. Olles pataljonis, lõpetades Sirk reaalkooli viimase klassi, astus vast loodud Sõjakooli, lõpetas selle augustis lipnikuna ning määrati teenistusse 3. jalaväepolku. Vabadussõja lõpuks oli tal näidata isikliku vahvuse eest Vabadusrist II klass 3. järk.¹³⁶

2.5 Õppused

Sõjalised üksused peavad säilitama lahingulise valmisoleku nii rindel kui ka reservis olles. Selle saavutamise üheks vormiks on õppuste korraldamine. Nii nagu ütleb väljend „raske õppustel, kerge lahingus“ on õppuste eesmärk hoida üksuste lahinguvalmiduse tase kõrgel, olenemata olukorrast. Seetõttu korraldati Vabadussõja ajal õppusi nii kaugel tagalas reservis olevatele üksustele kui ka eesliini taga rindeüksustele. Loomulik ei jäänud õppustelt eemale ka Tallinna

¹³² J. Junioridepataljoni päevilt, lk 391.

¹³³ Päevakäsk nr 59, 25.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 286; Päevakäsk nr 62, 28.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 280.

¹³⁴ Tuvikene, K. Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses, lk 357.

¹³⁵ Koolipoisid Vabadussõjas, lk 8.

¹³⁶ Õun, Mati; Pihlak, Jaak; Lõhmus, Leho; Walter, Hanns, Deemant, Kaupo; Noormets, Tiit; Aasma, Kristin; Mardna, Silver. Salo, Urmas. Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased. II kogumik. Tallinn: Sentinel, 2002, lk 101.

kooliõpilaste pataljoni juuniorid. Olles reservüksus, mis jagas täiendusi rindeüksustele võib arvata, et õppused ja sõjategevuseks ettevalmistamine omasid väga suurt osa üksuse igapäeva elust.

1919. aasta esimesest poolest leidub väga vähe teateid pataljonis toimunud õppuste kohta. Enne sama aasta augustit on kindlalt teada vaid ühe õppuse läbiviimine. 28. aprillil toimusid Lasnamäe laskeplatsil laskeharjutused 1. ja 2. roodule ning kuulipildurite komandole. Järgmisel päeval on samas kohas 3. roodule ning uuesti kuulipildurite komandole laskeharjutused.¹³⁷ Samas ei saa väita, et õppusi ei peetud, kuna vahel esineb nende toimumisest kaudseid vihjeid, nagu eespool mainitud pataljonülemä märkus rooduülematele, kes ei viinud roodusid õige aegselt õppustele.¹³⁸ Ilmselt peeti õppusi sedavõrd tavapäraseks sündmusteks, et need ei kajastunud pataljoniülemä päevakäskudes.

1919. aasta teisel poolel kasvas kirja pandud õppuste arv järsult. Augusti alguses toimus kaks õppust kuulipildurite komandole, üks neist 4.-10. augustil ja teine 11.-16. augustil.¹³⁹ Samast perioodist pärineb ka käsk arvestada õppuste korraldamisel õppursõdurite koolitundidega. Aasta teise poole päevakäskude põhjal võib väita, et pea igal kuul toimus vähemalt üks suurem õppus, kus osalesid kõik roodud ja kuulipildurite komando. Oktoobri alguses toimus kogu pataljoni hõlmav õppus, mis algas 4. oktoobril 1., 2. ja 3. roodu õppustega ning 6. oktoobril lisandusid 4. roodu ja kuulipildurite komando õppused.¹⁴⁰

Õppuseid võtsid juuniorid sama „tõsiselt“ kui õppimist. Kui kapten Schmidt teatas 1919. aasta oktoobris, et õpilased viilivad koolikohustustest, vabandades end teenistusega pataljonis, siis toimus sarnane eemale hoidmine ka õppustest. Ning eemale hoidmised ei piirdunud ainult paari õppursõduriga. 6. augustil tegi leitnant Leithammel noomituse kuulipildurite komando ülemale lipnik Rosenthalile komandos valitsenud halva korra eest, mis tõttu oli komando eelmisel päeval toimunud õppusel vähesel arvul esindatud ega ilmunud ka õigel ajal kohale.¹⁴¹ Antud juhul võis

¹³⁷ Päevakäsk nr 60, 26.04.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 285.

¹³⁸ Päevakäsk nr 120, 25.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 199.

¹³⁹ Päevakäsk nr 166, 10.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 154; Päevakäsk nr 160, 4.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 160.

¹⁴⁰ Päevakäsk nr 219, 2.10.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 99.

¹⁴¹ Päevakäsk nr 162, 6.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 158.

korralageduse põhjuseks olla komandoülema haigestumine, millega seoses oli ta pataljoniülemalt samuti märkuse saanud, kuna ei teatanud sellest õigeaegselt.¹⁴²

Nagu paljude teiste igapäevaste asjadega, andis ka õppustel tunda pataljoniülemate vahetusega kaasnenud muutus. Nähtavasti hakati õppustel osalejate nimekirju tähelepanelikumalt ja kohusetundlikumalt kirja panema. Kapten Schmidt karistas mitmeid õppursõdureid, kes olid korduvalt omavoliliselt õppuselt eemale jäänud.¹⁴³ Näiteks määras pataljoniülem 10 marga suuruse trahvi 4. roodu 18 juuniorile, kes puudusid omavoliliselt 16. ja 20.oktoobri õppustelt.¹⁴⁴ 18 sõduri puudumine oli probleem, kuna roodus võis olla 100-150 sõdurit, ning osa neist oli tõenäoliselt vabastatud mõjuvatel põhjustel (haige, komandeeringus, puhkuse jms). Seega puudus õppuselt umbkaudu 10-20% roodust.

2.6 Igapäevaelu

Õppused ja kooliskäimised hõivasid suurema osa õppursõduri elust, kuid nende kõrval leidis siiski ka vaba aega. Tallinna kooliõpilaste pataljonis oli, nagu arvatavasti igas teises sõjalises üksuses, paika pandud kindel päevakava, kuna mida teha jne. Tallinna junkrute pataljonil nägi see 1919. aasta suvel välja järgnevalt: kell 5:30 ärkamine, kell 5:30-6:00 riietumine ja sättimine, 6:00-7:00 hommikusöök, 7:00-10:00 õppus, 10:30-11:30 püsside puhastamine, 12:00-14:00 lõunapaus, 13:30-16:30 vabaaeg, 17:00-19:00 õppus, 19:00-20:00 õhtusöök.¹⁴⁵ Sama aasta augustis kava muudeti, arvatavasti soovides seda viia kooskõlla õppurite koolipäevadega. Uus päevakava nägi välja järgmine: kell 06:00 ülestõus, kell 06:00-07:00 korraldamine ja ruumide puhastamine, kell 7-8 hommiku eine, 8:30-11:30 õppus, 11:30-12:00 püsside puhastamine, 12-15 lõuna, 15-16 puhkus, 16-17 laul, 17-19 teoreetiline õppus, 19-20:30 õhtu eine, 21:00 õhtune ülevaatus, 21-23 vaba aeg, 23 magamine.¹⁴⁶ Uuem kava on palju detailsem, täpsustades on kas tegemist on

¹⁴² Päevakäsk nr 162, 6.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 158.

¹⁴³ Päevakäsk nr 199, 12.09.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 120.

¹⁴⁴ Päevakäsk nr 238, 21.10.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 78.

¹⁴⁵ Päevakäsk nr 108, 13.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 212.

¹⁴⁶ Päevakäsk nr 164, 8.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 156.

väliõppuse või teoreetilise õppusega, vaba aeg on lükatud hilisemaks ning juurde lisandus magamamineku aeg.

Osa juuniorite päevast oli pühendatud nii enda kui ka oma eluruumide korrastamisele. Kuid kui ühes ruumis elab hulk 15-17-aastased, siis võib arvata, et tubade koristamine ei olnud tähtsusetult just esikohal. Kui pataljoniülemaks sai kapten Schmidt, on hakatud märkima pataljoni päevakäskudesse pataljoni ruumidesse toimunud inspeksioonide tulemusi. 18. oktoobri ülevaatusel leiti pataljoni ruumid korratute ning mustadena. Väljakäigukohad ning nende ümbrus mustad, kasutatud isegi sõna „roojased“, põrandad ja trepid puhastamata, hoovid korratud, 4. roodu ruumid määritud.¹⁴⁷ Sarnane inspeksioon leidis aset ka 12. novembril. Ka selle tulemused polnud roosilised. Pataljoni ruumid olid külmad, korratud ja mustad. Vooditel puudusid tekid, tubades olid asjad laiali pillutud, kuulipildurite komandos olid riided ja sinelid korratult nagidele loobitud, ruumide nurkades ja voodite all valitses mustus.¹⁴⁸

Pidevalt esines probleeme õppursõdurite majutamisega. Kuna algselt rooduna mõeldud üksus kasvas pataljoniks, siis jäi väheks õppuritele mõeldud eluruumidest. Olukorra leevendamiseks jagati roodu- ja komandoülemate poolt mingile osale õppursõduritele erakorteris elamislube.¹⁴⁹ Seega sai osa reakoosseisust elada kodus, kuid arvatavasti tekitas see probleeme roodude ja komandode kokkusaamine õppusteks. Pärast seda, kui pataljoni isikkoosseis jagati mobiliseeritavateks ja mobilisatsiooni alla mittekuuluvateks, saadeti viimased koju elama. Seeläbi vabanes kasarmus hulk magamiskohti ja siitpeale said kõik vanemad õpilased alalise majutuse pataljonis. Olukord paranes sedavõrd, et 1919. aasta lõpus käskis pataljoniülem päevakäsus tühistada erakorterites elamise load, sest kasarmus leidis piisavalt ruumi.¹⁵⁰

Õppursõduril oli mitmeid viise vaba aja sisustamiseks. Alates päevakavas pakutud viisakast jalutuskäigust või suplusest¹⁵¹ kuni linnas pidutsemiseni. Sõja ajal Tallinnas toimunud pidudest proovisid kõik juuniorid osa võtta, kasvõi seina äärde seisma minna. Peod olid väga tähtsad asjad, kuna osaleda oli neil võimalik ainult kutsetega, mida jagati välja, ning mille järele oli suur tung.

¹⁴⁷ Päevakäsk nr 235, 18.10.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 81.

¹⁴⁸ Päevakäsk nr 260, 12.11.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 55.

¹⁴⁹ Päevakäsk nr 298, 20.12.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 8.

¹⁵⁰ Päevakäsk nr 298, 20.12.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 8.

¹⁵¹ Päevakäsk nr 108, 13.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 212.

Kõige tehtumad õppursõdurid olid need, kes olid saanud sõjas soomust, muretsenud endale mõne moodsama riietuse või võitnud suurema summa kaardimängus.¹⁵²

Viimane oli samuti populaarne viis vaba aja veetmiseks. Kuid see oli ka riskantne, kuna komandoülemad pidasid sellist tegevust väga ebamoraalseks. Alati oli vajalik kokku leppida päevnikuga, et ta teataks, kui ülem tuleb, või panna enda valvur valvama.¹⁵³ Vahelejäämisele järgnesid ranged karistused. Sellise tegevuse puhul olid mõlemad pataljoniülemad, nii Leithammel kui ka Schmidt väga karmi käega. Näiteks karistas leitnant Leithammel 1919. aasta augusti alguses kolme juuniori kolmepäevase vangistusega peavahis kaardimängu eest. Lisaks võeti neilt õigus isiklikult palk kätte saada ning see maksti välja hoopis vanematele.¹⁵⁴ Selle juhtumi teeb eriti omapäraseks asjaolu, et üks vahelejäänutest oli leitnanti enda noorem vend Karl Leithammel, kes sai lisaks vangistusele kolm päeva koduaresti ebaviisaka käitumise eest vahiohvitseri suhtes.¹⁵⁵

Vaba aja täitmiseks oli õppursõduritel ka teisi võimalusi, mis ei olnud vastuolus pataljoni reeglitega. Nimelt avati pataljonis 1919. aasta mai lõpus sõduripood nr 3, kus müüjaks oli üks pataljoni junkrutest ning ülevaatajateks lipnikud ning allohvitserid.¹⁵⁶ Mida seal täpsemalt müüdi, pole teada. Õppursõduritel oli ka oma saun. Kapten Schmidt teatas 1919. aasta detsembris, et Patarei kasarmus asuv saun on usaldatud kooliõpilaste pataljonile tarvitada. Sauna said tarvitada IV roodu õppurid kella 14:30-15:30 ja töökomando liikmed 15:30-17:00.¹⁵⁷

¹⁵² J. Junioridepataljoni päevilt, lk 392.

¹⁵³ J. Junioridepataljoni päevilt, lk 392.

¹⁵⁴ Päevakäsk nr 164, 8.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 156.

¹⁵⁵ Päevakäsk nr 164, 8.08.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 156.

¹⁵⁶ Päevakäsk nr 95, 31.05.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 226.

¹⁵⁷ Päevakäsk nr 287, 9.12.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 21.

Kokkuvõte

Tallinna kooliõpilaste pataljoni juured ulatuvad 1917. aastasse. Peale Veebruarirevolutsiooni sündmusi asutati Tallinnas salaorganisatsioon, mille juhtiv keskus, Keskkooliõpilaste Keskkomitee hakkas koolipoisse sõjaliselt ette valmistama. Pataljoni eellase, Tallinna kooliõpilaste roodu, esimesed liikmed olid arvatavasti ka selle organisatsiooni liikmed. 1918. aasta detsembris loodud roodu eesmärgiks oli koondada kokku kõik Tallinna gümnaasiumite vanemate klasside õpilased, et tagada linna sisejulgeolek. Sellele lisandus täienduste saatmine rindeüksustele. 1919. aasta alguseks oli üksusega liitunud rohkem koolipoisse kui oli eeldatud ning seetõttu suurendati üksus sama aasta 14. jaanuaril pataljoniks.

Tallinna koolipoisse saadeti paljudesse erinevatesse väeliikidesse teenima. Antud töös oli võetud uurimise alla kaks kõige suurema kooliõpilaste kontsentratsiooniga väeliiki – merevägi ja soomusrongid. Mereväkke astusid koolipoisid juba selle loomise esimestel päevadel. Peamiselt sattusid nad suurtükilaevale „Lembit“ ning tegid sellel kaasa nii aastavahetuse dessandid kui ka Liivi lahe operatsioonidega seoses toimunud Heinaste dessandi. Tallinna kooliõpilased osalesid ka mereväele antud eriülesannetest. Üheks selliseks oli sõit aurik „Vasaga“ Liibavisse, kus nad võtsid osa sõjategevusest koos Läti ja Saksa üksustega. Sarnane seiklus oli Mereväe dessantpataljoni 2. roodul, mis peamiselt koosnes Tallinna koolipoistest. 1919. aasta märtsis tekkis kriisiolukord kagurindel seoses Punaarmee rünnakutega ning abiks saadeti vastvalminud soomusrong nr 5, mille dessantmeeskond moodustati Mereväe dessantpataljoni 1. ja 2. roodust. Abiväed suutsid vabastada mitmeid asulaid, kuid üksus oli komplekteeritud kiirustades. Paljud dessantlased olid suvistes vormides ja jalanõudes, mille tõttu suurem osa neist haigestus.

Kõigist Eesti sõjajõudude väeliikidest saadeti kõige rohkem Tallinna koolipoisse teenima soomusrongide dessantmeeskondadesse. Õppursõdurid said soomusrongide osaks koos nende valmimisega, moodustades näiteks soomusrong nr 2 ja 3 suure osa dessantmeeskonnast. Soomusrongide meeskonna liikmetena võtsid kooliõpilased osa 1918. aasta taandumislahingutest Rakvere ja Tapa piirkonnas, hilisematest pealetungi operatsioonidest Tartu ja Valga vabastamiseks ning kaitselahingutest Petseri- ja Võrumaal. Kuni 1919. aasta augustini oli Tallinna kooliõpilaste pataljonist igal ajahetkel soomusrongidel komandeeritud ligikaudu 200 õppurit, keda pideva

roteerumistega välja vahetati. Seoses kooliaasta algusega sama aasta sügisel lõpetati õppurite saatmine teistesse väeüksustesse täiendustena.

Tallinna kooliõpilaste pataljon võttis üle ka oma eellase ülesanded Tallinna sisekaitse tagamisel. Üksus valvas strateegiliselt tähtsaid punkte, näiteks Toompeal paiknenud püssiladu. Korrapidamine linnas ei olnud õppuritele kerge, kardeti nii kallaletunge tänavail kui ka mässukatseid. Vabadussõja jooksul tuli Tallinna koolipoistel tegemist teha kahe massimeeleavaldusega. Esimene neist toimus 1918. aasta 17. detsembril ja teine 1919. aasta 1. mail. Mõlema sündmuse puhul pidid koolipoisid kasutama relvi ürituste laiali ajamiseks .

Pataljoni isikkoosseis ja struktuur varieerusid vaadeldaval perioodil. Pataljoni teenistuses oli umbkaudu 500 inimest, kelle hulka kuulusid nii õppursõdurid, ohvitserid, allohvitserid, töölised, velskrid, pataljoni arst kui ka kirjutajad. Pataljoni õppursõdurite vanus oli 14-21, kõige rohkem oli pataljonis 15-16-aastaseid kooliõpilasi. Üksuses oli probleeme ohvitseride vähesusega, mille lahendamiseks ülendati õppureid ohvitseride asetäitjateks. Pataljoniülem vahetus 1919. aasta jooksul ainult korra, kui leitnant Ernst Leithammeli asemel sai ülemaks kapten Johannes Schmidt. Struktuurselt oli üksus jaotatud kolmeks rooduks, üheks kuulipildurite komandoks, millele lisaks oli ka orkester ja töökomando. 1919. aasta jooksul lisati üksusesse ka õppekomando ning sügisel koos kooli algusega muudeti pataljoni struktuuri, asutati 4. rood, kuhu viidi teenima mobilisatsiooniealised õppursõdurid.

Tallinna kooliõpilaste pataljoni puhul oli tegemist nii hästi varustatud kui ka hästi distsiplineeritud üksusega. Üksuse relvastuse moodustasid Jaapani vintpüssid ning USA ja Taani päritolu kuulipildujad. Lisaks olid koolipoisid hästi varustatud riietuse ja tarbemeesemetega. Pataljonis oli sisse seatud kooliõpilaste üksuse kohta karm kord, millele on viidanud ka kaasaegsed. 1919. aasta jooksul on karistuste määrad läinud väiksemaks, asendudes sügisest rahatrahvidega. Koos pataljoniülemate vahetusega toimusid ka muutused distsipliinis. Näiteks oli kapten Schmidt palju karmim oma ohvitseride ja allohvitseride vastu kui leitnant Leithammel.

Õppursõdurite igapäevaelu oli seotud õppuste ja õppimisega. Õppuseid peeti arvatavasti suhteliselt tihti roodu tasandil, korra kuus ka pataljoni tasandil. Õppursõdurite koolis käimine oli pataljoni- ja rooduülemate jaoks sama tähtis kui õppused pidamine. Alates 1919. aasta sügisest pidid rooduülemad õppuste planeerimisel arvestama kooliõpilaste koolis käimistega. Sellele vaatamata

tekkis õppurite kooliskäimisega probleeme, kuna osa õppursõdureid proovis sellest kohustusest kõrvale hiilida. Õppuste ja õppimise kõrvalt oli koolipoistel antud ka vaba aega, mida sisustati oma ruumide korrastamise, kaardimängu või pidutsemisega.

Käesoleva töö eesmärgiks oli analüüsida Tallinna kooliõpilaste pataljoni sõjategevuses osalemist ja kooliõpilaste igapäevaelu. Igapäevaelu all vaadeldi õppurite eluolusid ja päevakava põhiseid tegevusi. Eesmärk oli uurida kuidas funktsioneeris ligikaudu 500 inimesest koosnev kooliõpilaste pataljon. Peamiselt arhiivimaterjalide ja teiste uurimuste abil oli võimalik leida pataljoni isikkoosseisu suurus ning ohvitseride, ametnike ja muude teenistujate hulk. Peab mainima ka, et arhiiviallikate puhul oli probleemiks lünklikkus. Päevakäskudes on mainitud mitu korda, et pataljonis oli arst, kuid tema nimi ega amet ei figureeri üheski nimekirjas. Pataljoniülema päevakäskudest on suur osa puudu – esimesena on säilinud 24. aprillil väljastatud päevakäsk nr 58. See tähendab, et esimesed 57 päevakäsku on läinud kaduma. Hinnangute andmisel tekitas probleemi ka päevakäskudes lakooniliselt sõnastatud teated, mis jätsid rohkem kui ühe võimaliku viisi tõlgendamiseks. Täpset isikkoosseisu arvu polnud võimalik kindlaks teha, kuna puudub üksuse ametlikult kinnitatud staatus. Seetõttu pole võimalik teada, kas orkestri liikmed kuulusid alaliste teenistujate nimekirja ning pole võimalik ka teada, kui palju ohvitsere pidi pataljonis olema. Samuti oli probleeme töökomando liikmete fikseerimisega, kuna antud allüksuse puhul oli tegemist ainukesega pataljonist, mille nimekirju polnud võimalik leida.

Kaasaegsete mälestustel oli väga tähtis osa pataljoni tegemiste kirjeldamisel. Näiteks oli võimalik arhiivimaterjale ja inimeste mälestusi võrreldes leida, et Tallinna kooliõpilaste pataljoni peeti väga karmi distsipliiniga üksuseks, kuna distsipliin oli karmim võrreldes mõne teise kooliõpilaste üksusega. Kõrvutades teisi uurimusi ja mälestusi, leiti töös ka, et pataljoni kohta levinud kuuldus kõikide õppursõdurid ülendamisest ohvitserideks, tulenes arvatavasti sellest, et pataljonist pärit koolipoisid moodustasid enamuse 1919. aasta kevadel avatud Sõjakooli esimestest kursustest. Mälestuste puhul oli probleemiks nende keskendumine Vabadussõja algusele ehk 1918. aasta lõpule ning peamiselt lahingukogemustele. Vähe oli mälestusi, mis oleks meenutanud tegevusi 1919. aastal ja ka pataljoni igapäevaelu.

Tallinna kooliõpilaste pataljoni tegevust pole uuritud piisava põhjalikkusega. Vaatamata antud töö katsele seda saavutada, jäi siiski suur hulk Tallinna kooliõpilaste pataljoni fondi arhiiviallikest läbi töötamata. Käesolev töö võib seetõttu pakkuda ainult nõ stardipositsiooni, millelt antud teemat

edasi uurida. Võimalike uurimisteedadena võib välja tuua Tallinna kooliõpilaste pataljoni tervikliku ajaloo koostamist ning erinevate Vabadussõja ajal tegutsenud kooliõpilaste üksuste võrdlemist.

Summary „Tallinn Students Battalion in the year 1919“

The aim of this thesis is to examine the Tallinn Students Battalion in the year 1919, to find out how it was structured and how it fared in battle.

One of the most known symbols of the Estonian War of Independence, or Estonian Liberation War, are the students who went to war straight from their classes. Students from the Tallinn battalion had a very big role to play in the early stage of the Liberation War. Quite a lot of them went to serve on Estonian armored trains. At any given point up until August 1919, the amount of students who served on armored trains never passed 200 students. The next biggest concentration of students was in the navy. They took part in many amphibious landings including the biggest in Estonian navy history, the Utria landing.

The battalion also had a large part to play in the internal defense of the capital, Tallinn. This included being on guard duty and patrolling in the streets. Due to Tallinn being an industrial center, there were a lot of workers who could be influenced by communist agitators. Due to this, there was a very intense political atmosphere in the city. The students also had to take part in the scattering of two demonstrations. One of them was the 17th of December demonstration in 1918 and the other one was the First of May demonstration in 1919. While trying to avoid human casualties, the students had to use their rifles on both occasions.

The Tallinn Students Battalion consisted of three infantry companies, a single machine gun company, an orchestra and a work commando. The battalion answered to the commander of the Estonian Defense League. The battalion is estimated to have consisted of 500 people. Most of them were students from high schools located in Tallinn. The battalion also consisted of officers, workers, a medic and a battalion doctor. The unit suffered from a lack of officers, which was a common theme throughout the Estonian Army in the Liberation War. To make the situation better, some students were promoted to the rank of officer.

Throughout 1919, the battalions' structure was changed two times. In the summer, a training commando was added and in the autumn a fourth infantry company was also. The last implementation was made due to the fact that most of the battalion was composed of under aged boys. From October 1919, those boys were sent home, but were kept enlisted in the battalion and

they had to attend a six-hour military exercise every Saturday. Students, who were older than 18, were grouped into the fourth company and had to stay in the battalion at all times.

The unit was quite well equipped and supplied. As a contrast to most Estonian Liberation War units, the Tallinn Students Battalions weaponry was well standardized, with one type of rifle and two types of machine guns being used. In December 1918, it might have been a normal sight to see a student going to war wearing his school cap and his own clothing, but by the summer of 1919, the army was able to provide all its combatants with clothing, footwear and other essential supplies.

Discipline was hard for a battalion made out of students. Boys would be thrown out for unacceptable behavior. The punishments for slacking or disobeying an order ranged from 4 to 10 days in confinement. As time went by, the punishments grew less strict and by September, most punishments were replaced with fines. The fines didn't replace the arrests completely. In the case of a serious offence, arrests were still used as punishment.

A lot of effort was put into getting students a satisfactory environment for studying. The battalions' officers were quite keen on giving the students enough liberty from the battalion so that they could finish their education. This included setting up battalion schedule so that students could attend school. Same goes with training. Company commanders were ordered to keep in mind school schedules when planning exercises. But some students had other ideas. Many had already gotten used to the army life and didn't want to go back to school. They excused themselves with service in the battalion as the reason. In order to cope with the problem, the battalion commander set out a system to check if the pupils were actually attending lessons. The same attitude plagued training as well, as some students didn't bother to attend them. As a punishment, all non-attendants were to expect a 10 mark fine from their battalion commander.

The results of the study show that the Tallinn Students Battalion was quite a capable unit. It had standardized weaponry, in contrast to many other units from that war, and its troops were well supplied. The unit also had a considerable impact on the Liberty War. While not being directly on the frontline, the unit trained students and sent them as aid to other units, where they were held in high regard.

The study had problems with archive documents, as some of them were missing. Due to this, the exact structure and how many men and officers should have been in subunits, is still unknown. Furthermore, there were few memories from the former battalion students about their life and well-being in the battalion. Most of the memories focused on warfare and the early days of the unit. For further research, the possible topics could be the overall history of the battalion or the comparing of the battalion with other other units made out of students.

Kasutatud allikad

Allikad

Rahvusarhiiv Tallinnas (RA, ERA)

Fond 574 - Tallinna Kooliõpilaste Pataljon

Fond 495 – Sõjavägede Staap

Kirjandus

Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa 2005.

J. Junioridepataljonide päevilt. – *Vabadussõja Tähistel* 1938, nr 12, lk 391-393.

Johanson, Voldemar. Koolipoiss – mees. – *Vabadussõja Tähistel* 1938, nr 12, lk 359-364.

Koolipoisid Vabadussõjas. Koostanud Merike Jürjo, Aart Nõmm, Hanno Ojalo. Tallinn: Argo, 2017.

Kröönström, Mati. Kaptenite ja leitnantide sõda: Eesti sõjaväe juhtkoosseis Vabadussõjas 1918–1920. Tallinn: Tänapäev, 2010.

Lannes, Boris. Kalevlaste Malevast – Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni. – *Vabadussõja Tähistel* 1938, nr 12, lk 382-386.

Muttikas, Edgar. Koolipingist sõduriks. – *Soomusrong nr 2 Vabadussõjas: Soomusronglaste mälestused*. Koostajad Edvin Reinvaldt ja Tõnis Kint. 2. tr. Tallinn: Menu Kirjastus 2009, lk 35-37.

Nõmm, Toe. Eesti sõjapüssid 1918-1920. Laidoneri Muuseumi Aastaraamat 2005. Tallinn: SE&JS, 2006, lk 37-79.

Nõmmik, Tõnis. Juudid Eesti Vabadussõjas. –

http://eja.pri.ee/history/jews%20in%20EV%20war_es.pdf 05.05.2018.

Oll, Arto. Eesti merevägi Vabadussõjas 1918-1920. – Tallinna Ülikool: Humanitaarteaduste dissertatsioonid 42, 2018.

<http://www.etera.ee/zoom/39785/view?page=3&p=separate&tool=info&view=0,0,2067,2834>
24.05.2018.

Pert, Jaan. Esimene kohtumine vaenlasega. – *Soomusrong nr 2 Vabadussõjas: Soomusronglaste mälestused*. Koostajad Edvin Reinvaldt ja Tõnis Kint. 2. tr. Tallinn: Menu Kirjastus 2009, lk 20-22.

Pert, Jaan. Tuleristsed – Annemõisa lahing. – *Soomusrong nr 2 Vabadussõjas: Soomusronglaste mälestused*. Koostajad Edvin Reinvaldt ja Tõnis Kint. 2. tr. Tallinn: Menu Kirjastus 2009, lk 28-31.

Pert, Jaan. Raske teekond Nõost Elvani. – *Soomusrong nr 2 Vabadussõjas: Soomusronglaste mälestused*. Koostajad Edvin Reinvaldt ja Tõnis Kint. 2. tr. Tallinn: Menu Kirjastus 2009, lk 77-80.

Pert, Jaan. Meie soomusrongi must päev. – *Soomusrong nr 2 Vabadussõjas: Soomusronglaste mälestused*. Koostajad Edvin Reinvaldt ja Tõnis Kint. 2. tr. Tallinn: Menu Kirjastus 2009, lk 97-98.

-re. Üks ärev päev Tallinnas. – *Vabadussõja Tähistel* 1938, nr 12, lk 398-390.

Soomusrongide diviis Vabadussõjas. 1. osa: Punaväe sissetungimine ja väljatõrjumine. 2. osa: Võitlused piiridel. 2. tr. Tallinn: Grenader, 2009.

Tuvikene, Karl. Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses. – *Vabadussõja Tähistel* 1938, nr 12, lk 350-359.

Veem, Helmut. Võitlus põrandaalustega. – *Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt*. II kd: Vabadussõda 1918-1920. Tallinn: K.-Ü. Rahvaülikool 1930, lk 282-318.

Õun, Mati; Walter, Hannes; Sammalsoo, Peedu. Võitlused Läänemeres 1918–1919: Suurbritannia ja Eesti laevastik Vabadussõjas. Tallinn: Olion, 2003.

Õun, Mati; Pihlak, Jaak; Lõhmus, Leho; Walter, Hanns; Deemant, Kaupo; Noormets, Tiit; Aasma, Kristin; Mardna, Silver. Salo, Urmas. Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased. II kogumik. Tallinn: Sentinel, 2002.

Internetiviited

Ernst Leithammel. - TLÜAR väliseesti isikud. <http://isik.tlulib.ee/index.php?id=3915> 19.05.2018

Lisad

Lisa 1. Teadaanne Tallinna kooliõpilaste roodu loomise kohta

Lisa 2. Tallinna kooliõpilaste pataljoni õppursõdurite sünniaasta statistika 1919. aastal I roodu näitel

Lisa 3. Vabadussõjas hukkunud Tallinna kooliõpilased

Lisa 1. Teadaanne Tallinna kooliõpilaste roodu loomise kohta

Teadaandmine kooliõpilastele.

Sõjaministri käsul teadustan:

Seda tähele pannes, et kõik Tallinna koolid oma töö on lõpetanud ja et peaaegu kõik koolilapsed juba E. K.-Liidus teenivad, on otsustatud:

- 1) Kooliõpilastest sõjaväeline rood Tallinna kaitseks organiseerida*
- 2) Kooliõpilaste roodu peavad astuma kõikide keskkoolide 3 vanema klassi, kahe kaubanduskooli, viimase kommertskooli ja kõik tehnika-põllutöö ja kunstikooli õpilased.*
- 3) Kooliõpilased nimetatud roodus saavad prii söögi, 4 rublat päevas palka ja riided.*
- 4) Kooliõpilaste rood asub endise Beljajeva Gümnaasiumi ruumides (Narva m. nr. nr. 6-a), kuhu kõik õpilased, ka kes maale on sõitnud, viibimata ilmuma peavad, võimalikult magamisepesu kaasa võttes. Mitte-ilmujaid karistatakse.*

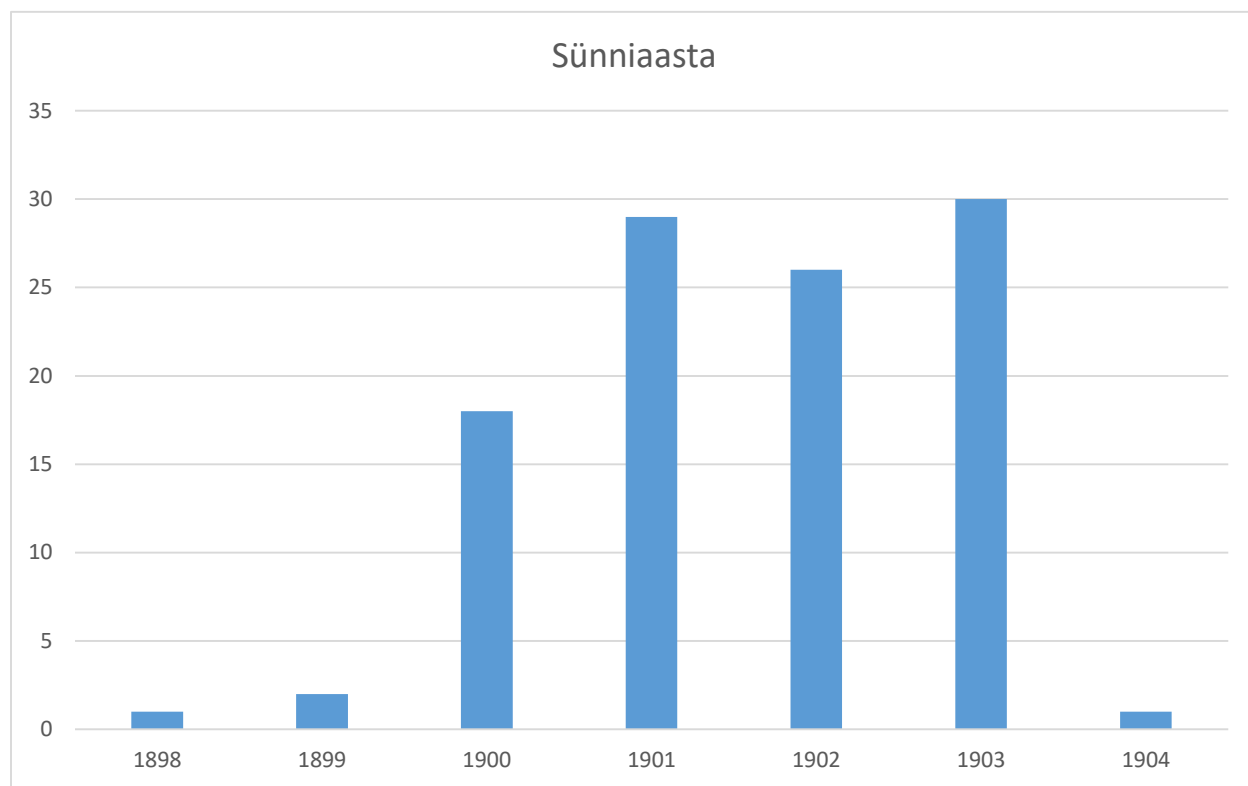
14. detsembril 1918

Kooliõpilaste roodu organiseerija ja ülem

H. Lepp.

Allikas: Lepp, Hugo. Teadaandmine kooliõpilastele. Päevaleht nr 49, 16.12.1918, lk 3.

Lisa 2. Tallinna kooliõpilaste pataljoni õppursõdurite sünniaasta statistika 1919. aastal I roodu näitel

Allikas: 1. roodu nimekiri. – RA, ERA.574.1.4, l. 98-99

Lisa 3. Vabadussõjas hukkunud Tallinna kooliõpilased

Kallismaa, Raoul. Linna Poeglaste Gümnaasium

Läänemets, Hugo. Linna Poeglaste Gümnaasium

Püss, Hans. Linna Poeglaste Gümnaasium

Reinok, Nikolai. Linna Poeglaste Gümnaasium

Vellmann, Heinrich. Linna Poeglaste Gümnaasium

Viikmann Artur. Linna Poeglaste Gümnaasium

Ambrosius, Gunnar. Linna Poeglaste Gümnaasium

Koger, Kristjan. Põllutöö Keskkool

Treiberg, Kristjan. Põllutöö Keskkool

Triigel, Harald. Linna I Reaalkool

Seeberg, Eugen. Linna I Reaalkool

Dobka, Gunnar. Linna I Reaalkool

Sisask, Artur. Linna I Reaalkool

Ende, Richard. Westholmi Eragümnaasium

Kokla, Johannes. Westholmi Eragümnaasium

Vart, Karl. Linna Õhtukeskkool

Stein, Otto. Linna Õhtukeskkool

Tõnisson, Johannes. Linna II Reaalkool

Friedrichson, Evald. Linna II Reaalkool

Trauss, Valter. Linna Poeglaste Kaubanduskool

Joost, Sergei. Linna Poeglaste Kaubanduskool

Tammjärv, Oskar. Linna Poeglaste Kaubanduskool

Reisner, Valter. Linnakool

Boris Timus. Kool teadmata

Bernhard Teppan. Kool teadmata

Allikad: Koolipoisid Vabadussõjas. Koostanud Merike Jürjo, Aart Nõmm, Hanno Ojalo. Tallinn: Argo, 2017, lk 11-12; Päevakäsk 121, 26.06.1919. – RA, ERA.574.1.1, l. 198; Kri Mäetaguse vallavalitsusele. – RA, ERA.574.1.4, l. 34

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karl Kask (sünnikuupäev: 01.03.1996)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Tallinna kooliõpilaste pataljon 1919. aastal“, mille juhendaja on dotsent Ago Pajur,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 28.05.2018